

Bezakonja austrougarske okupacione uprave u BiH

Uvod.

Protekle su već 23 godine dana, od kako je — zlom sudbinom — potpala Bosna i Hercegovina pod vlast austro-ugarske monarhije. Te su godine protekle kao neki san, sve je minulo brzo, ali na tijelu bosansko-hercegovačkog naroda ostadoše teške rane, koje — i uz najpovoljniju promjenu sadašnjega stanja—trebaju mnogo vremena i radikalnog lijeka, da se izliječe.

Okupaciona vlada je kroz čitav taj niz godina činila nad nama muslomanima i pravoslavnim Srbima u Bosni i Hercegovini pritisak, u namjeri, da u nama izazove osobitu poniznost i ropsku pokornost, te da time zaboravimo na se, na svoja prava, na svoje tradicije i na svoje narodno dostojanstvo. Mi smo to dvadeset i dvije godine trpili sve pod izlikom odanosti i vjernosti, nu na pošljtku se uvjerismo, da nas onaj, prema kome pokazujemo taku vjernost, ne može poštivati, jer vidi, da mi ni sami sebe ne poštujemo, kad se smatramo za niža stvorenja.

Okupaciona je vlada činila u Bosni i Hercegovini sve, samo ne ono, za što je bila pozvana i što bi narodne potrebe i zahtjeve udovoljilo a nedostatke popunilo.

U Bosni i Hercegovini vlada ona austrijska politika, kojoj je svagda manjkalo živog i svestranog posmattnja stvari i prilika, koja i ako je u svojoj državi dala narodima neka prava i ustav, ali slobode nikada trpila nije.

Kad je riječ o upravi Bosne i Hercegovine, onda možemo govoriti o trajanju i djelovanju te uprave istom od vremena od kako je u ovijem pokrajinama provedena neka bajagi „državna organizacija“, te od kako je uprava ovijeh pokrajina povjerena i to neograničeno i bez ikakve parlamentarne kontrole — zajedničkom ministru finansija Benjaminu pl. Kalaju.

Od vremena ove „uređenosti“, ili bolje reći potpune neuređenosti, t. j. od kada ministar Kalaji samostalno i samovoljno kraljuje u Bosni i Hercegovini, od tada je narod u ovim pokrajinama, u svakom pogledu pošao u nazadak. Sveopćem i rapidnom propadanju bosansko-hercegovačkog naroda, jedini je uzrok objesna i nasilnička sistema vladavine, koja nam je već i život zagorčala. Kaliji je mislio, da ima posla sa azijatskim narodom, pa je njegova uprava činila a i danas još čini sve, samo da narod što većma stegne u okove krutoga apsolutizma, svaka sloboda da se ukine, svakom i samostalnom napretku da se na put stane, sve što je do sada postojalo da se bez obzira sruši, a sve da se unese nešto novo narodu tuđe, neugodno, nepotrebno i nekorisno.

Grof Andraš se, godine 1878., izjavio službeno pred proračunskim odborom austrijskih delegacija o okupaciji Bosne i Hercegovine, rekavši slijedeće: „Posjednuće Bosne i Hercegovine trajaće dotle, dokle se ne otklone opasnosti za mir i dokle Turska s jedne strane ne naknadi učinjene izdatke, a s druge strane ne da jamstvo, da se stvoreno stanje pod njenim gospodstvom neće pogoršati“.

Pa je li okupaciona vlada udovoljila povjerenom joj zadatku? Je li okupaciona vlada u opće kadra, da dade u budućnosti dovoljno jamstva — sa obzirom na njen dosadašnji rad — za stalan mir i napredak u Bosni i Hercegovini, gdje je opće nezadovoljstvo naroda na dnevnom redu? Je

li okupaciona vlada stvorila tako stanje u ovijem pokrajinama, kojim bi se, makar djelimično postigli, napred stavljeni ciljevi?

Uspjeh ili bolje reći neuspjeh, kojega je okupaciona vlada kroz 23 godine polučila, jasno dokazuje, da Austrija nije dorasla ni podobna, da udovolji zahtjevima datoga joj okupacionog mandata, iz čega sasvim logički proizlazi, da joj se isti oduzeti mora, jer joj i nije dat na vječita vremena, nego „*dies incertus*“, zašto su 23 godine bile dovoljna privremenost, da se „pacifikatorska snaga“ austrijske države prokuša. Kakove pouzdanosti može i na dalje imati blažena Evropa u taku okupacijonu upravu, koja je svojim nespretnim i netolerantnim postupanjem izazvala sveopće nezadovoljstvo naroda u okupacionim pokrajinama?

Ako kad dođe vrijeme — a doći će na skoro, ako Bog da — da se Austriji okupacioni mandat oduzme, neće onda biti nužno, da Turska dade jamstva, „da se stvoreno stanje pod njenim gospodarstvom neće pogoršati“, no će po svoj prilici Austro-Ugarska biti pozvana, da odgovara silama potpisnicama okupacionog mandata za svoja nedjela, počinjena u Bosni i Hercegovini, za pomućene i zbrkane odnošaje.

Naše nezadovoljstvo, skupčano sa našim životnim pitanjem neće sve dotle sići sa dnevnoga reda, dok se Bosna i Hercegovina, ili ne povrati pod upravu turske carevine, ili dok se eventualno ovijem pokrajinama neda samouprava, kao što je to bilo i San-Stefanskim ugovorom utanačeno, jer je nas okupaciona vlada sa bezdušnim zulumima dotle dočerala, da žalimo i uzdišemo za otomanskom upravom, a iza glasa plaćemo sa nasilnih čina ove uprave, te ih smatramo zločinom prama nami.

Mi ćemo od sada svoje mišljenje izraziti svugdje jasno, otvoreno i na energičan način ali za to ne ćemo nigdje upotrijebiti drugoga sredstva, nego sredstvo dozvoljenoga djelovanja.

Naša vjera i ljubav prema otadžbini čeliči nas u dobu iskušenja, svi se mi zagrijevamo rodoljubivom idejom, koja nas podstiče na neumomo poslovanje svete stvari, dostojne svake pažnje i svakog obzira.

Mi viteški snosimo vrijeme od 23 godine, koje nas pretiskuje ogromnom težinom nepravde; preziranje i grdnje, koje se na nas osipaju, od strane okupacione vlade, snosimo i trpimo dvadeset i dvije godine kao ljudi plemeniti, nu sada su došle vile očima, sada je krajnje vrijeme, da damo dozvoljenim putem oduške svome jadu i svojim patnjama, a za to imamo, hvala Bogu, i sposobnosti i mjesta i prilike.

Mržnju protiv islama i islamske kulture prenijela je Austrija na političko polje okupacione uprave.

Tako je postalo stalno mišljenje okupacione vlade, da sve ono što je islamsko nije dostojno nikakvog obzira niti potpore, te da samo kršćanski slojevi a naročito sljedbenici rimske crkve, imaju pravo na budućnost u Bosni i Hercegovini.

Ovo hotimično zapostavljanje svega što je islamsko, bilo bi za nas muslimane u ovijem pokrajinama zaista pogibeljno, da tu klerikalnu struju ne suzbija naše islamsko vjerovanje, da je

naime svačija sudbina u ruci Svemogućega Alaha, a svjesni smo i toga, da je još uvijek zakoniti gospodar Bosne i Hercegovine onaj, koji je ujedno i glava naše vjeroispovjesti, a to je Njegovo Veličanstvo turski Sultan, koji je Kalifa sviju muslomana na svijetu, a to je važno, ne samo po sudbinu Bosne i Hercegovine, nego i po sudbinu sviju balkanskih naroda. Nu, s druge strane je ovo hotimično zapostavljanje svega što je islamsko ujedno dobar dokaz, da Austrija ne može uspješno i blagotvorno djelovati na Balkanu, jer se ne može da otrese svoje bitne mahne, svoga okorjelog klerikalizma, toga zakletog neprijatelja sviju naroda i svake kulture, toga din-dušmanina svakom ljudskom napretku i političkom i društvenom i ekonomskom i umnom.

Austrija je mogla, da je znala, predobiti bosansko hercegovački narod za se, i time ishoditi i posprešiti prisajedinjenje naše otadžbine svojoj državi, samo da je okupaciona uprava vladala pravedno u smislu pravde i zakona, te da je sve teškoće pustila, da se prirodnijem tokom izjednače; ali na suprot tome vidimo, da s jedne strane emigranti iz Bosne i Hercegovine izdaju u Biogradu list pod naslovom: „Uskok“, da bi s polja mogli produžiti nesretnu borbu protiv vladajućeg sistema, dok opet s druge strane dolazi memorandum za memorandumom i potlačeni narod nema pred kim da izjada svoja srca.

Zar ne bi bilo pametnije, da je okupaciona vlada davno ispunila narodne želje, da je udovoljila narodnijem potrebama, da je nama muslomanim i pravoslavnijem Srbima dala vjersko-prosvjetnu samoupravu; da je narodu dopustila da bar donekle može i smije utjecati na duh i pravac uprave?

Dok Kalaji i njemu naklonjeno, odnosno od njega podmićeno javno mnijenje, tvrdi, da u Bosni nije moguće uvesti evropsko uređenje, dotle on i njegova vlada ipak staju na put da stanovništvo ovijeh pokrajina dobije kaku-god ustavnu slobodu, da se uzmogne slobodno i u duhu narodnom razvijati i kulturno napredovati, dočim će se djelovanje i samovoljno gazdovanje vladinih činovnika i javnih organa najbolje objasniti sa izloženim slučajevima, koji u ovoj knjižici slijede.

Bezakonja okupacione uprave u Bosni i Hercegovini.

I ako na zulum nema prava niko, pa ni onda kad to opravdava da time dobro čini, opet su na sramotu Kalaj evu, zulumi bosansko-hercegovačkih vlasti neiscrpivi, a osobito od vremena, od kad mi muslomani načinismo našim jadima i nevoljama prolaz u javnosti. Od kad mi i naša braća pravoslavni, kao dva najjača elementa, koji ukupno sačinjavamo veliku većinu građanstva, koji sačinjavamo narod po njegovim historijskom značenju, kao starosjedioci ovih pokrajina — zatražismo svoja vjerska i narodnosna prava, od kad počesmo odlučno zahtijevati da vlast podržava potrebnu obzirnost naprama našoj vjeri, našim svetinjama i tradicijama — od to doba navukosmo na se užasnu osvetu i pritisak Kalajeve vlade; *jest, od to doba nam duša diše kroz igline ušice.*

Mi se muslomani istina, tek nedavno prenosmo iz mrtvila, gdje se bijasmo izgubili u gustoj tami, kad za nas nahrupiše nove prilike i odnošaji, ali čim progledasmo, vidjesmo da smo ne samo ostavljeni i napušteni sami sebi, no šta više i *zapostavljeni*. Zbog toga sada tražimo prava, a ne milosti, tražimo jednaka prava, a ne povlastice, tražimo i zahtijevamo *zakon i pravdu*. To tražimo, jer ne možemo više da snosimo, da bude zakon lična volja čovjeka, u koga je u rukama

neograničena vlast, pa koji čak tu svoju vlast podijeljuje i svojim najnižim organima, da nas gone i satiru.

S nama se postupa — Bože me oprost — kao sa robovima, nas činovnici ove uprave smatraju nekim podređenim stvorovima — i, što su nekad drevni Rimljani svojim robovima klicali: „Sclave non est homo“, to sada — *Benke, Rukavine, Pitneri, Lazarinije, Berksi, Treščeci* i drugi Kalajevi „prokonzuli“, puni „osvajačke“ gordosti nad nama ponavljaju. Uobrazili sebi, da su sve pokrajine „osvojene“, a mi urođenici da smo varvari, koje treba ukrotiti sa „*Hafersack und Peitsche*“.

Da se ovo nečovječno sredstvo nad nama upotrebljuje, evo faktičnog dokaza: Na tužbu H. Mehe Arapovića iz Jajca, koju je 23. septembra 1900. god. podnio kotarskom uredu kao sudu u Jajcu protiv Ante Vukadina, Šokca, također iz Jajca, radi uvrede poštenja i svetinje, što mu je rečeni Šokac javno i pred više osoba, a bez ikakvoga povoda opsovao bradu i sveca Muhameda (A. S.) - bijaše određena rasprava na dan 20. oktobra 1900 god.

Raspravu je vodio sudbeni pristav dr. Ledenik. Na raspravi je bio preslušan među ostalima, kao svjedok i Ibrahim Softić trgovac iz Jajca, pa pošto se isti prigodom saslušanja izjavio kao pravi musloman, da je i on tom bezobraznom i drekom psovkom uvrijeđen, kao i svi drugi muslomani, odmah ga je zbog toga spomenuti sudbeni pristav osudio na 2 dana zatvora, te ne davši mu ni prosloviti, s mjesta ga strpa u haps. Na raspravi se dokaza, da je optuženi Šokac kriv, radi čega bijaše na „punih“ 14 dana zatvora osuđen. Nu što bi dalje? Dr. Ledenik dođe sutra-dan t. j. 21. oktobra i to u 2 sata posle ponoći u haps, malo nakekerušen, sa golom sabljom u ruci. Sužnji ležahu mirno, kad sudac povika pun srdžbe i bijesa: „Gdje je Ibrahim Softić?!“

Jadni Ibrahim skoči iza sna sav uplašen, a on ga (sudac) počeo psovati i grditi, govoreći mu, da se on ne smije u hapsu klanjati (Boga moliti). Ledenik htjede svojom surovošću da izazove Ibrahima ne bi li mu štogod odvratio, pa da ga onda tuče i siječe, ali Ibrahim ćutaše i stajaše pred njim kao okamenjen. Kad to Ledeniku nije ispalo za rukom, onda ostavi Ibrahima, pa priđe pravoslavnim Srbima, od kojih bijahu šestorica u istom zatvoru *Pravoslavne počeo odmah udarati sabljom tako, da je četvoricu od njih i ozlijedio, i to Milu Gutića, Savu Šumara, Cviju Milovca i Špiru Polića*. Svu četvoricu je isparao sabljom po glavi i po rukama, a jednom je i nos razbio. Kad su nevini ljudi počeli na sav glas jaukati i zvati u pomoć, onda je Ledenik izišao iz sobe gdje su muški, pa otišao u odjeljenje gdje je ženski haps u kome je bila jedna Srpkinja i jedna Ciganka zatvorena.

I ženskima dođe sa golom sabljom u ruci i na njih počeo vikati, na što one ustravljene zavrištaše i zapomagaše. Kad je iz ženskoga hapsa izišao, onda je sa sabljom vijao ispred hapsa ključara iste hapse Omera Sarača i on mu je teškom mukom umakao. Sjutra-dan, ovo nečuveno nasilje bese prijavljeno kotarskom predstojniku u Jajcu, koji do duše odredi, da liječnik pregleda ozlijeđene ljude i istima rane zavije, ali sudbeni pristav Ledenik ne bese radi toga nedjela pozvat na odgovornost.

Primjetiti mi je još i to, da je Ledenik bio došao u haps s namjerom, da tuče Ibrahima Softića, jer bese na njega ljut, što je svjedočio protiv Antu Vukadinu, te mu nije bilo dosta što ga je na pravdi Boga dva dana zatvorio, nego još htjede da ga izmlati.

Po ovome može svak prosuditi kakva je surova sila i pritisak nad nama muslomanima i pravoslavnim Srbima. Sredstvo je ove uprave grubo tlačenje i nepravda. Pa je li onda nepojmljivo što je rad ove uprave urodio preziranjem i nepovjerenjem? I, ko treba da žanje ove plodove? — Onaj, ko je sijao — Kalaji.

*

Ban grof Kuen Hedervari istakao se je lanjske godine u javnosti, kao dobar poznavalac sadašnjih pojava u okupiranim zemljama. On se pravi „mjerodavni“ i hoće da svojim „objektivnim“ prikazivanjem istine umiri strasti javnog mnjenja, koje se — bajagi — dalo od nas zavesti. Mi bi dopustili g. banu da kao posmatrač kaže svoj sud o našem pokretu, ali ne ćemo mu nikad dopustiti, da nas vrijeđa i da nas predstavlja kao podle, lukave i tako naivne, da nijesmo svjesni onoga što činimo, nego da smo slijepo oružje u rukama pravoslavnih Srba, koji su nas nahuškali na Kalaj a i sistem njegove uprave.

Banov razgovor sa pariškim dopisnikom „Peštanskog Lojda“ svratio je na se nešto pažnje, jer su ga osobito propratile hrvatske novine i Kalaj eva plaćena štampa. Ovome ne treba komentara. Kalaju je bilo potrebno, da se uhvati za skut kakvog autoriteta, za kojega se može makar misliti da je mjerodavan u presuđivanju balkanskih odnošaja, a naročito sadašnje situacije u Bosni i Hercegovini. Pokušao je najprije u Beogradu, da nađe tako uvaženu i — bajagi — nepristrasnu ličnost, ali kako je i tamo kraj „iznenađenjima“, ne mogaše mu upaliti, ma da je za to slao dva djevera, jednog iz Beograda, drugog iz Budimpešte.

Naravno, kad nije mogao tamo uspjeti, onda se morade obratiti na Zagreb. Tamo odista nađe zaštitnika, i to u osobi hrvatskog bana, i ovaj mu ukaza svoju pomoć tim, što se kao Mađar izjavi pred pariškim dopisnikom „Peštanskog Lojda“ protiv nas i naših zahtjeva.

Ako se malo čovjek zadubi u banovu izjavu, čuje iza svake njegove reci tajanstveni šum glasa suflerova. Do duše mora se i g. banu priznati moć i osobita tačnost u reproduckovanju. On slijedi iz stope u stopu svoga klienta.

To se odmah opazi u premisama gosp. bana, gdje veli, „da je zaista kriva pretpostavka, da ima vladina politika koja ide za tim, da muhamedance u Bosni i Hercegovini tlači, ili da bar s njima lošije postupa, nego li s kršćanskim elementom pučanstva. Takova politika postoji samo u mašti izvjesnog dijela mađarske štampe, koja se dala zaluditi metežem nekih muhamedanskih nezadovoljnika“. Ovo je jedinstveno i potpuno suglasno sa Kalajevim izgovorom. Ovo nabacuje na njegovo „nepristrasno“ suđenje prvu sjenku sumnje; jer sušto negiranje bez konkretnih razloga ne može nitko uvažiti. Ne može i neće, jer smo mi musloman već do sada nepobitnim faktima dokazali u javnosti, da smo tlačeni i progonjeni. Mi smo dokazali, a dokazaćemo još i bolje, da su naše jadikovke opravdane. To svjedoči ne samo naš pokret nego i ta žalosna okolnost, što napuštamo svoje ognjište i bježimo u Aziju, da tamo nađemo hljeba. Razumije se, da niko ne bježi od dobra.

Gospodin ban se izvolio izraziti: „da ukinuće privilegija, koje je imala samo jedna klasa, nije nikada prošlo bez nezadovoljstva“.

Dokle g. ban drži, da je motiv našeg nezadovoljstva ukinuće nekih povlastica, koje smo prije okupacije nepravo uživali, a sad nam ih politika „jednakoga prava za sve“ uskratila. Žao nam je, što g. ban ove svoje tvrdnje nije makar malo objasnio. Zar je to privilegija, što smo pod upravom naše vjere imali svoju vakufsko-mearifsku (vjersku-prosvjetnu) autonomiju, a sad nam vlada u ime vjere oduzela istu? Zar je to privilegija, što nam fratri i jezuite prije okupacije nijesu smjeli krasti našu dječicu, pa ih nasilno po Dalmaciji i Hrvatskoj pokršćavati; a danas ih sama vlast u tom varvarskom djelu potpomaže? Zar je to privilegija, što smo prije okupacije bili gospodari svoga zemaljskoga posjeda, a sad nam se taj posjed nezakonito otima.

I g. ban, kao i Kalaji prelazi ćutke preko pravoslavnih Srba, kao da su oni—bajagi—zadovoljni. Na njih se toliko izvolio osvrnuti, da ih ima pojedinaca, koji se zavlače za našim leđima.

Vrlo se čudimo g. banu, što pislićari u svom političnom raspredanju. Ovo nas potonje dovodi do uvjerenja, da između njega i Kalaja postoji „dosluh“. Najsmješnije je, što g. ban ni za dlaku na krivi Kalaja, nego svu krivnju obara na nas. Njegovo pseudo objektivno mišljenje svodi se na onu jednu, ter jednu trivijalnu, t. j. da su nas Srbi pravoslavni na ovaj pokret nadražili.

Samo toj tvrdnji g. bana, kao i Kalaju manjka dokaza. Mi preko ovoga prelazimo sa indignacijom, jer smo mi muslomani svjesni svega onoga što činimo, i da se nikad ni od koga nijesmo dali, niti ćemo se dati zavesti.

U ostalom, molimo g. bana, kad nam ne može, ili neće pomoći, da nam bar ne odmaže, da nas kao patnički narod malo poštedi.

Mi pojmimo smjer i pravac banove izjave, mi znamo odakle je to došlo. Kalaj je sve svoje sile diplomatske i „finansijske“ moći upotrijebio samo, da javno mnijenje od nas odvрати, ne bi li nam isto otkazalo svoje gostoprimstvo i simpatije, pa da nas onda njegova zulumčarska vlada još više tare i gnjavi. Ali uzdamo se, da mu neće uspjeti!

*

Od onog dana, kada nas je evropska diplomacija na berlinskom kongresu predala austro-ugarskoj monarhiji, u okupaciju, od toga doba postala je Bosna ponosna i kršna Hercegovina za strane elemente pravi Eldorado. Za ovo dvadeset i nekoliko godina, poplaviše našu domovinu stranci iz bijela svijeta. Političke vlasti išle su i još idu uvijek za tijem, da domaće zapostave i umrtve, a strance podignu i ožive. Strancima su pružene sve moguće i nemoguće koncesije, i ostale olakšice, te tako domaći sinovi ove zemlje ne mogu nikakvoj radnji niti poduzeću sa strancima konkurisati.

Bosanska vlada u zajednici sa rim-papskom propagandom uložila je sve sile na širenju katolicizma a sve na štetu Srba pravoslavnih i muslomana. Da je ovo sve, kao sunce na nebu istinito, to se može uvjeriti svako, ko proputuje ove pokrajine. Prije dvadeset godina bijaše u glavnom gradu Bosne najviše do osam stotina katolika, danas već iznaša broj istijeh, ne računajući vojsku i žandarmeriju na deset hiljada, dočim se broj Srba pravoslavnih građana umanjio.

Prije okupacije imali su katolici u Sarajevu, samo jednu drevnu kapelu, dok danas posjeduju veleljepnu katedru, sa nekoliko zidanih crkava. Prije okupacije šiljahu katolici svoje sinove u srpsku školu u Sarajevu, a danas raspolažu sa najmodernijim zavodima sviju katoličkih redova, koje je propaganda u Sarajevu uz tajnu pripomoć zemaljske vlade zasnovala.

Katolički nadbiskup dr. *Josif Štadler*, nasilnim putem otima i prevodi u katoličku vjeru Srbe pravoslavne i muslomane pa i *Jevreje*. Zemaljske vlasti pokazuju se nemoćne — ili baš neće — da tome nasilnom pokatoličavanju na put stanu. To je prinudilo poslije Srbe pravoslavne i muslomane, da se sa memorandumom, na najvišem mjestu potuže i svoje jade, koje od katoličke propagande trpe pred podnožje prejasnog prestola Njegovog Veličanstva podastru, i na tom mjestu zatraže zaštite za svoju ugroženu vjeru. Prosvjetno odjeljenje zemaljske vlade pod ravnanjem svoga šefa dvorskog savjetnika Treščeca ritera papinskog reda, širi i iz zemaljskih sredstava potpomaže sa svim neprirodnu biljku, Hrvatštinu, u Bosni.

Na sve prosvjetne zavode u Bosni i Hercegovini postavljeni su za učitelje stekliši iz Hrvatske, koji ne prezaju ni od kakvih sredstava, na širenju veliko-hrvatske ideje. Iz zemaljskih prihoda dijele se masne stipendije najprije sinovima i šćerima dvorskih savjetnika, savjetnika i tajnika zemaljske vlade, savjetnika i tajnika sudbenih i ostalih viših činovnika. Ako koja mraka još iz te stavke ostane, te se kao mrvice podijeli sinovima ovijeh pokrajina, tako, da od te stipendije ne mogu ni živiti ni umrijeti. Kad koji ili koja od stipendista dovrši nauke, onda slijede imenovanja i to ovako:

Na zavodima po Sarajevu, postavljaju se naravno najprije šćeri dvorskih savjetnika i tajnika, onda vladinih savjetnika i tajnika a na prvom mjestu baš šćerke onih, koji ta mjesta po milosti božijoj i podjeljuju, za tim dolaze šćeri ostalih činovnika i urednika poluzvaničnih listova. One šćeri visokih činovnika, koje ne mogu dobiti mjesta u Sarajevu, šalju se na više djevojačke škole u Mostar i Banjaluku.

Domaće šćeri, i to one koje su svršile višu djevojačku školu kod „sestara božije ljubavi“, mogu dobiti mjesta po unutrašnjosti, i to po najzabitijim mjestima, jer za bolja mjesta treba i Hrvatska svoje šćeri da liferuje.

Kakva je i u kakvom je duhu nastava u tijem zavodima, o tome ne treba ni pitati. Širom Bosne i Hercegovine, sa pripomoću zemaljske vlade osnivaju se hrvatska pjevačka društva a u tijem društvima prednjače visoki činovnici zemaljske vlade. Srpska pjevačka društva, koja su sastavljena iz domaćih građana, progone se, te im se skoro uvijek zabranjuje, da ikakve zabave smiju prirediti, niti kod koje svečanosti korporativno sudjelovati. U Sarajevu „Slozi“, u Mostaru „Guslama“ i t. d.

U veliko-hrvatskim demonstrativnim svečanostima, u kojima se provociraju i vrijeđaju osjećaji Srba pravoslavnih i muslomana, a specijalno kod posvećenja barjaka Trebevića, učestvuju činovnici zemaljske vlade i to dvorski savjetnici, vladini tajnici i savjetnici, kao i podnačelnik grada Sarajeva. Oni pak Srbi činovnici, koji se upišu za članove srpskog pjevačkog društva, smatraju se nelojalnim. Zemaljska vlada vrbuje i poziva po cijeloj Evropi razna društva, da posjete Bosnu. Ovakvijem društvima stavljaju se besplatno svi podvozi, sve ugodnosti i Reise Marschali na raspoloženje. Iz zemaljskih dohodaka troši se hiljadama forinata na to, da se ti

putnici što bolje ugoste, kako bi poslije u ružičastim bojama svoje utiske po Bosni i Hercegovini u javnosti objelodanivali. Ovakvi putnici stoje pod kontrolom dodijeljenih im činovnika, te samo smiju vidjeti ono, što je vlada u program uvrstila. Putnici ne smiju nigdje doći u dodir sa narodom, da i od njega pravo stanje koje u zemlji vlada doznadu. Ako bi koji od putnika zaželio da zaviri u koju seosku kuću, da vidi kako narod živi, taj već kao sumnjiva osoba izgleda i onda gledaju, da ga što ranije preko granice upute. Raskošno gostoprimstvo bosanske zemaljske vlade, postalo je basnoslovno. Gotovo ni jedno društvo, koje je po Bosni putovalo, ne može se potužiti, da se nije u šampanjcu kupalo.

Zemaljska vlada bila je za svaku narodnost, za svako društvo sa strane raskošna ugostiteljica, samo za Srbe ne.

Nije čudo zašto od nas svake godine po nekoliko desetaka muslomanskih porodica izsele se u Tursku. Kad bi smo navađali sve uzroke, nikada ne bi bili gotovi, zato smo primorani samo neke glavnije navesti, kojima ćemo uvjeriti svakoga, koji osjeća pravdu i čovječanstvo, da nije fanatizam pokrenuo misli i izselenja, nego zulum i nezakonitosti i svakovrsne nanesene uvrede protiv vjeri i običajima, i to ponajviše od strane onih, koji su nadležni i zaduženi da nas brane i štite od napadaja.

Ali svemu na žalost, sam naš kotarski predstojnik pl. *Bito*, ove godine 11. maja, kad mu dođe neki Muharem Cehaić sa muhtarom (mjesnim starješinom), radi svoje potrebe, te isti siromah, kao i drugi koji su slušali, pripovjeda, da je predstojnik napao ga sa ovakvim bezobraznim i nepoštenim riječima: „*Vi ste Turci u opće lopovi, vi ste jedne krvopije, ovo nije Azija, te da vi krv proljevate*“. Ovaj slučaj nije nas iznenadio, jer lanjske godine isto se desilo nekom Muji Zubanoviću, koji se radi ovoga potužio po čaršiji, s toga je isti morao odguliti u hapsu oko dvadeset dana u teškim okovima, jer nije čeo odstupiti od svoje riječi.

Isto tako i ove godine, učinjena nam je nepravda, kad priredismo po običaju iza ispita teferić za našu đesticu. Dakle, i ovo nam se ne dopusti kao i sve drugo, da provedemo u miru, već pozva predstojnik sa pandurom našega miderlisa (profesor srednje škole) Sulejman efendi Kozarčamna i našeg hodžu Hafis Jusuf efendi Selmana i od najuglednijih građana Ali agu Majdanca, koje upozori, da će sami odgovarati, ako bi se ponijela naša vjerska zelena zastava, koja mu je od duljega vremena trn u oku, te reče: „...*već ako hoćete nositi zastavu, možete nositi hrvatsku ili (od skora izmišljenu) bosansku*.“ Ovo je sve živa istina kao sunce na nebu. Ima li još na zemljinoj površini ovakove fantazije, zar ovo nije proganjanje i očevidna propaganda i ništa drugo.

Pa kad god koji od nas muslomana javi se za iseljenika, odma tobože pitaju, ko li te je nagovorio i ko li vas podbunjuje, te neke bez ikakova dokaza i protiv svakoga zakona u zatvor, a neke pod političku pažnju stavlja. Ponajviše se to tiče razboritijih i poznatijih ljudi, koji bi mogli da progovore i protestiraju protiv ovakovih progonstva, a time su njima usta zalivena, tako da ne smiju riječi ispustiti, jer bi smjesta bili proglašeni kao buntovnici. Eto, ovakovim jadnim životom proživjesmo prošle dvije godine i ništa manje kao u opsadnom stanju.

Kad mi korake učinismo, da se potužimo na ovakova divija postupanja, koja apsolutno ne dozvoljava dvadeseto stoljeće činiti, te da se i mi osjećamo kao jedan narod, koji živi u jevropskom rasvjetljenom kraju i da osiguramo naš opstanak u miloj otadžbini, izaslasmo u deputaciju u Budimpeštu našeg uglednog građana Osman efendi Hodžića i nakon njegovog povratka iz Budimpešte, postavi mu kot. predstojnik, po migu banjalučkog jezuite, okružnog predstojnika barona Lazarinija, pandura pred dućan, koji mu mora pravo u oči gledati, isto kao i Hadži Dedi Pračiću, najprvom trgovcu u mjestu, muderlisu Sulejman efendi Kozarčaninu, hodži Hafis Jusuf Selmanu, a da ima pandura više, bilo bi ih još, kome bi ga prepeli na leđa. Ovo su oni, koji ne odobravaju takova progonstva i zulume.

Mi najponiznije molimo nezavisne listove i svakoga poštenog čovjeka, kojemu ide od ruke i kome je u vlasti, da nas uzme u zaštitu od ovog bezakonja i zuluma.

*

Mi bismo se muslomani odmah prvijeh godina okupacije svi listom iselili u Tursku, da nam iznajprije ne zajamči general Filipović, kao carski komesar i vođa okupacione vojske i to proklamacijom od 25. jula 1878. godine — ravnopravan i siguran opstanak u našoj domovini. Proklamacija odmah u početku ističe austro-ugarsku okupacionu vojsku kao prijateljsku ovome narodu, te počima sa rječima: „Čete Njegovog Veličanstva cara austrijskog i kralja ugarskoga na putu su, da prekorače granicu vaše domovine. Ne dolaze one kao neprijatelji, koji bi željeli na silu osvojiti ovu zemlju, nego dolaze vam kao prijatelji, koji su radi dokinuti nebrojena ona zla, koja od jurve mnogo godina, bi reč od pamtivijeka uznemiruju ne samo Bosnu i Hercegovinu, nego i susjedne pokrajine austro-ugarske...”

Nadalje se u proklamaciji veli: „Naše oružje štitit će svakoga, a neće tlačiti nikoga.“ — S obzirom na ovu proklamaciju i druga prijateljska obećanja vojnih vlasti, mi muslomani pored sviju udaraca i nepravdi, što ih od Kalajeve zulumčarske uprave pretrpjesmo, ne izgubismo — bar što se lične sigurnosti tiče — nadu u Boga i u carsku vojsku. Mi muslomani u Travniku već odavna trpimo od strane našijeh sugrađana katolika. Oni nas napadaju sa tučnjavom, brutalnim psovkaama i pogrdama na našu svetu vjeru, a uz to nas na sve moguće načine izazivaju. I, premda su ta nasilja i napadaji prelazili svaku granicu snošljivosti i premda pozitivno znamo iz kojega vrela sve to izvire, ipak odlučili smo trpki do skrajnosti, polažući najveću nadu, — za sigurnost naših života i naše imovine—u carsku vojsku, koja je pozvana da uzdržava siguran mir i red u okupiranim zemljama i da štiti sve elemente pučanstva bez razlike vjerozakona.

Ali u mjesto da nas svi vojnici čuvaju i štite od napasti i nasilja, počese neki i od njih u Travniku tiranski napadati i tući bajonetima miroljubive i nedužne muslomane i to sa najgrdnijim psovkaama i poklicima: „Udri Turčina!“ Ovakvi slučajevi nama u veliko zadadoše strah, jer mi nećemo a niti ne možemo kao goloruka raja boriti se protiv naoružanih vojnika, koji su još fanatizmom potpirivani.

Tako se n. pr. prije tri godine zbio slučaj, da je u okružnom zatvoru u Travniku jedan vojnik za vrijeme stajanja na straži bacao kamenje u noćno doba na druge vojnike, koji su se također u istoj službi nalazili, a to im bijaše namjera podvaliti nama muslomanima, kao da mi noću iz busije napadamo na okružni zatvor. Kako je u blizini toga zatvora „Hadži-Alibegova džamija“,

to su nas vojnici pri jutarnjim i večernjim molitvama smetali, tražeći u džamiji -bajagi — onog za krivca, koji je na njih (vojnike) kamenje bacao. Na posljetku sam tamničar ulovi vojnika, koji je krišom kamenje bacao i prijavi ga nadležnoj vojnoj vlasti, ali u prkos tome ne odmjeri se rečenom vojniku kazna kakvu je zaslužio.

Na 25. novembra 1900. god. htjedoše dvojica vojnika i to: stražmešter Nikolić i podnarednik Barač u kafani „Griess“ izazvati vrlo uglednog građanina Osmanbega Teskeredžića. Kad Osmanbeg ne htjede sa rečenim vojnicima nikakve prepirke početi, onda ga oni napadoše prostački sa riječima: Türkischer Schweinkerl, naglašujući još uz to, da će Osmanbeg dobro zapamtiti, šta će oni s njime učiniti.

Osmanbeg je protiv spomenutih vojnika napadača podnio sjutra dan pismenu tužbu mjesnom vojnom zapovjedniku, nu Osmanbegu se za to ne pruži nikakova zadovoljština, nego se stvar sa svim prešuta.

Iste noći, kako rekosmo za Osmanbega, dogodio se je grozan slučaj, koji je zaista svakog poštenog čovjeka ganuo, a ujedno i prestrašio. Dakle, isti dan sjedahu u noćnoj kafani 5 vojnika. Jedan bijaše po imenu Filip Vajs, a drugi Berci, dočim druge trojice su nam imena nepoznata. U to vrijeme stupi na vrata te kafane čestiti musloman građanin Rasim-aga Konalić i pitaše kafanara za svoga jednoga prijatelja, da li je tu. Kad mu kafanar reče, da nije, ponudi mu mjesto da sjedne, a on odgovori da naće, pa kad to prisutni vojnici, saslušashe i doznadoše, da će Rasim-aga odmah ići, onda iziđoše sva petorica prije njega, pa ga pred vratima pričekashe. Rasim-aga ne sluteći ni najmanje, šta ga na polju čeka, pođe dalje, ali ga na samoj kapiji dočeka hrpa vojnika iz koje jedan istupi na stranu i zapita Rasim-agu: „Šta si ti?“ - Tek što je nesretnik izgovorio „musloman“, onaj čas ga bajoneti u glavu zviznuše i on se jadnik sruši bez svijesti na tle. Na larmu vojnika izletio je kafanar na polje i vidivši Rasim-agu že leži bez svijesti sav okupan u krvi, pozove odmah liječnika dr. Zauderera, koji mu izvadi iz glave sedam komada isprebijanih kostiju. Rasim-aga bijaše odmah prenesen u općinsku bolnicu, že uz pomnu njegu liječnika, jedva na životu ostade, a one krvopije ne zadovoljiše se samo tom jednom žrtvom, nego podoše i dalje ovakove nasilničke napadaje izvađati i prolazeći mimo svratišta „Hotel Keiser von Oesterreich“ susretnu slugu od istoga svratišta po imenu Osmana Delića, že uvozi dvokolica u dvorište i bez da ih je Delić opazio, potegoše bajonete i ozlijediše jednoga Osmana teško na glavi, i tek što je mogao kročiti na vrata od gostionice te izgovoriti riječi: „soldati!“ - srušio se je nesretni Osman na zemlju bez svijesti. Gostioničarka u rečenom svratištu pozvala je odmah liječnika u pomoć i svoga slugu otpravila u bolnicu, že je i on jedva živ ostao. Na usmenu prijavu jednog građanina, provedoše časnici stojećeg bataliona, sjutra dan istragu i ubice priznadoše, da su obojicu muslomana bez ikakvog uzroka napali i ozlijedili, ali u prkos tome, ne htjede ih vojna vlast po zasluzi kazniti, pa i ako obojica ozlijeđenih jedva u životu ostadoše.

Tako se isto prije toga dogodio slučaj, že sretoše trojica vojnika jednoga siromašnog muslomana Smaju Alikoča i sretavši se s njime, uhvate ga dvojica za ruke a treći ga poče tući, psujući mu „tursku mater i sveca“. Alikoču nekako pođe za rukom, oteti se i umaći u jedan „han“, že teško ozlijeđen pade u nesvijest, a sjutra se pridiže i ode liječniku, koji mu zavi rane i posla ga, da stvar prijavi mjesnom vojnom zapovjedništvu. Od zapovjedništva poslaše Alikoča u vojnu kasarnu, da prepozna je vojnike, koji ga napadoše, na što on odmah u kasarni svu trojicu prstom pokaza, ali na žalost, ni to mu ne pomože, jer mu rekoše, da tu nije sud, da se tuži za napadaj i ozljedu, nego

je to mjesto, đe se ozljede i napadaji naplaćuju, a ako hoće tužiti, to se mora sudu obratiti. Za tim mu ponudiše, da mu plate ozljedu, a jadni Alikoč, našavši se bez ikakove pomoći, pristade na ponudu u namjeri, da priskrbi štogod za svoju ubogu obitelj. Nu kad mu vojnici ponudiše samo jednu krunu otštete i on ne htjede tu neznatnu svotu primiti, onda ga vojnici prisiliše, da uzme ponuđenu krunu i vrata mu pokazaše, na što on jadnik sav preneražen i uplašen pođe odatlen policijskom nadstražaru Babicu, te mu saopći cijelu stvar, što doduše Babić uze u protokol, ali i to bijaše uzalud, pošto ta prijava ne ode dalje iz kotarskog ureda, nego se tu zabašuri.

Ova nasilja iznosimo u javnost, neka se vidi, kako nam je stanje nesnosno i upravo neizdrživo. Ujedno primjećujemo, da još nikad u Bosni nije vojnik učinio nasilja nad katolikom, nego samo uvijek i svuđe nad muslomanom. Nama nije namjera, da ovim optužujemo vojsku, ali nas na ovaj korak sili bojazan i strah za našu ličnu sigurnost, zbog čega i molimo mjerodavne faktore, da nas uzmu u opravdanu zaštitu.

*

Kalajeva uprava ne može da objasni za što se mi selimo; ona navada za bitni razlog to, da nam je bajagi nepravo, što nijesmo kao „prije“ u vlasti, što smo opojeni vjerskim fanatizmom, zbog čega smo i za kulturu postali nesposobni, pa se ugibasmo ispred nje; što se naše bogatstvo usljed našeg nemara i nereda izmiče iz naših ruku: — dakle, ukratko reći, ona se izmotava na razne načine, samo da pravi uzrok zabašuri.

Istina je da Kalajeva uprava *prividno* smeta iseljavanju, ali to smetanje je tako udešeno, da nas još više izaziva i upravo podržava na iseljavanje. Smetanje se sastoji u tome, što vlast neda putnoga lista, za iselenje onome, ko ne dokaže, da može o vlastitom trošku do Biograda doći: inače nikakvim shodnijim sredstvima ne pokušava da nas zaustavi, no samo valjada tim, što ne dozvoljava da u većim gomilama otputujemo, nego najviše smiju dvije-tri porodice u isti dan iz jednoga mjesta na put krenuti. Kad ovako vlast radi, da nas „zadrži“, onda se može misliti, kako tek u stvari radi da nas istjera.

Naša se vlada tako izgovara, ali radi kako malo prije rekosmo sa svim obratno. No, mi prije, nego navedemo nekoje i pojedine konkretne razloge, koji nas potiču na iseljavanje, velimo da su neodoljivi uzroci, koji nas otkidaju od rođene grude zemlje, za koju smo svom snagom svojega srca i duše privezani; užasna je sila, koja nas primorava, da napustimo svoju dragu otadžbinu, za koju nas vežu tolike mile i drevne uspomene.

— Zar smo konzervativni i vjerski fanatici s toga, što žudimo za reformama naših vjeroispovednih škola, što hoćemo da se prema duhu vremena organizujemo i bolje učvrstimo u moralu, da ne podlegnemo zloj strani kulture, koja nam se nameće i za koju treba da svoje tradicije žrtvujemo; što cijenimo i štitimo našu svetu vjeru Islam?

Istina je, nama nedostaju još mnoge reforme, mnoge loše navade i neurednosti — koje smo sa novom kulturom primili — moramo sasvim odbaciti, pa se privikavati na dobre stvari, za koje nas i naša vjera uči i napućuje. Naša je skromna želja da se preporodimo, a nije nazadnjačka težnja, kao što nam se sa izvjesne strane hoće da podvali, i onda nas bajagi radi toga gone na svakom koraku i podmeću nam da smo buntovnici.

Nije istina, da je nama krivo što nijesmo u vlasti kao „prije“, no nam je krivo, što jedan katolički državnik, kao što je Kalaji smatra za dužnost, da svoju vjersku revnost istakne kao načelo i osnovu njegove uprave, a nama prebacuje da smo opojeni vjerskim fanatizmom. Mi smo *dvadeset i dvije* godine ćutali i pustili neka s nama po volji upravljaju, ali kad smo se na posljedku osvjedočili, da nam ova vlada nije prijatelj, te da nas hoće iz vjere il iz domovine da istjera, onda zavapismo da budemo pošteđeni od tako nepravde, zamolismo da činovnici i javni organi s nama ne postupaju kao sa životinjama okrutno, da nas ne psuju i ne vrijeđaju na najprostiji način, da ne profanišu naših vjerskih ustanova, da se ne izrugavaju našim običajima. Pa ima li u ovome šta buntovničkoga? Između mnogobrojnih slučajeva uskraćivanja naših vjerskih obreda i običaja, iznijećemo sada ovđe samo jedan.

Lanjske godine je u Kozarcu (kotar Prijedor) učinio „*hatmtu*“ jedan muslomanski dječak — sin Hadži Hasana Tadžića — t. j. dijete je u našoj vjeroispovijednoj školi svršilo *koran*, što se po muslomanskom običaju ta zgoda uvijek i svuđe svečano proslavi. Ta se svetkovina provede naime tako, da bude najprije obavljena molitva u mektebu (školi) a za tim dotičnog dječaka da prati kući, uz molitvu i pojanje svetih pjesama sva školska mladež, uz sudjelovanje vjeroučitelja i pozvanih na tu slavu prijatelja. Nu Hadži Hasanu Tatiću bijaše od strane vlasti, odnosno od upravitelja ispostave Kovačevića, ta slava zabranjena. A za što je Kovačević zabranio taj plemeniti muslomanski običaj, koji baš ima svoje uzgojo-slavno značenje? Pošto te zabrane nije Kovačević ni čim motivirao, mi ne možemo drugo ni pomisliti nego da je to učinio za to, da još više ogorči muslomansko stanovništvo u Kozarcu, koje se i onako bijaše uskomešalo radi raznih i nesnosnih zuluma - na iselivanje, te se u to vrijeme iz istoga mjesta, što prijavilo za putni list, a što već otselilo u Tursku preko 100 muslomanskih porodica.

*

Nijesu badava Kalajevi vjerni — Rukavina, Pitner, Lazarini — izjavili otvoreno mnogo puta, kako bi željeli, da mi, muslomani budemo istrijebljeni iz ove zemlje. Da se ta politika izvede, izmislio je sam Kalaji vjerska gonjenja, znajući da smo s te strane najosetljiviji. Istina je, mi ljubimo svoju vjeru, a gotovi smo da za nju umremo, ali nije istina da smo vjerski netrpljivi i tesnogrudni i, da je jedini razlog što se selimo taj, jer ne trpimo biti pod kršćanskom privremenom upravom. Dakako, da nam je nesnosno pod ovakovom „kršćanskom upravom“ kao što je Kalajeva, koja nam vrijeđa naše svetinje i tradicije, koja nas osiromaši; koja nas kani poniziti, koja svojom surovom silom ubija u nama svaku radost, svako slobodno mišljenje; *koja vodi u ovim zemljama čisto katoličku, čisto austrijsku politiku.*

Neka Kalaji iznese samo jedan dokaz gdje je pokušao da nas osnaži, da sačuva niše historijsko značenje, da zaštiti naše svetinje i tradicije, — pa ćemo priznati, da je njegova uprava *humana i tolerantna*. Katolicizam, koji sada preteže u Bosni i Hercegovini najbolje karakteriše Kalajevu upravu.

Katolički živalj se, od strane vlasti i njihovog sveštenstva, potpiruje na vjersku mržnju protiv nas, i mi smo izloženi svakojakim uvredama i napadajima, kako od strane domaćih Šokaca, tako i od ovozemaljskijeh činovnika. Za dokaz ovoj tvrdnji, neka posluži u javnosti ovaj slučaj:

U Brčkom na dan 14. oktobra 1900. g. u večer bijahu u kafani u „Hotel Posavini“ za jednijem stolom Muharem-beg Kapetanović, Husein-aga Hadžiegrić - oba iz Brezovopolja (kot. Brčki), - i Bećir-beg Eminbegović iz Gradačca.

Za drugim stolom u blizini bijaše politički pristav Lekavski, koji počne sa Bećir-begom Eminbegovićem govor o *Hrvatstvu*. Riječ po riječ dok se umiješaje svi u taj razgovor i najposlije rečeni pristav nazva svu trojicu muslomana *Hrvatima* na što mu Husein-aga Hadžiegrić odgovori, da musloman ne može biti *Hrvat*. U taj čas skoči Lekavski i pun bijesa priđe stolu spomenutih trojice muslomana, te lupajući o njihov sto izreče ovu uvredu: „*Kakav musloman, to nije ništa, vaša je vjera lažna, vaš je svetac Muhamed najveći magarac na svijetu!*“

Kad to izgovori, onda još pozva redarstvenika Rašida Užičanina i zapovjedi mu da Husein-agu Hadžiegrića odvede s mjesta u haps. Redarstvenik izjavi da ne može Hadžiegrića uhapsiti, jer nije ništa kriv, pošto je on (redarstvenik) cijeli događaj iz prikrajka posmatrao i sve čuo i vidio. Lekavki pozva drugu dvojicu redarstvenika i naredi da Hadžiegrića okuju u lance i odvedu u zatvor na njegovu odgovornost, ali redarstvenik Užičanin se i opet se umiješa i kao očevdac ne dade ni drugima, da nedužnoga čovjeka vežu i zatvaraju, nego reče da će on sjutra podnijeti prijavu političkoj vlasti.

Čuvši sjutra dan muslomani iz Brčkog kakova se drska uvreda nanijela svecu Ehli Islamu od strane jednog upravnog činovnika, izaslaše dvojicu građana (Ahmed-bega Biogradliju i Husein-agu Salapiju) kotarskom predstojniku, da mu se potuže i izraze negodovanje brčanskih muslomana. Kotarski predstojnik odgovori, da je stvar već brzojavio vladi u Sarajevo.

Eto, ovo je povreda zakonito priznate vjere sto puta grđa, nego uvreda Rim-pape, ali za tu prostačku uvredu nije nama muslomanima data takova zadovoljština, kao što se g. 1899. napravio Sokcima u Travniku kad su osudili trojicu odličnih muslomana po mjesec dana zatvora oklevetavši ih da su vrijeđali „*papu*“.

Ovakove uvrede čine nas vjerski netrpeljivim, ali imamo li za to i konkretnog razloga? Ovakove se uvrede hotimično nabacaju i po vlastima udešavaju samo da nam dodijavaju te da se iseljavamo. Lanjske godine (1900.) odselio se iz Sarajeva u Tursku famozni i ozloglašeni Husein Pašalić vladin špion, bajagi što mu je povrijedio vjerski osjećaj upravnik policije baron Svajger u Sarajevu, rekavši mu, da su svi muslomani *lopovi i mrcine*. Ko poznaje Švajgera vjeruje, da to od njega može da bude, ali ko opet poznaje Pašalića znade da u njega nema niti ljudskog, a kamo li islamskog osjećaja i pojmljivo je, za što je isti odselio. On je odselio na nagovoru same vlasti kao špion u Tursku, te da se time još više razdraži islamski svijet u Sarajevu na iseljavanje, jer od vremena poznate afere „*sa vatrogasnim špricaljkama*“ t. j. demonstracije, počinjene od strane vlasti na likovima Nj, Veličanstva Sultana Abdul-Hamida II. – prilikom 25-godišnjeg jubileja sjedanja na prijestol, koju slavu htjedoše muslomani u počast svom kalifi i suverenu ovih zemalja skromnom iluminacijom i izvješavanjem carskoga lika proslaviti, ali im vlast u Sarajevu pomoću vojske na surov način zaprijeti pogazivši sultanove slike i potrnuvši svjetlo špricaljkama.

Od to do doba t. j. od lanjske godine iselio se iz Sarajeva do 400 muslomanskih porodica. No to još nije bilo ništa, da iseljavanje ne zauzima sve veće razmjere i da se cijela Bosna i Hercegovina ne ugleda na Sarajevo.

Mnogobrojnomo iseljavanju poglavici uzrok je rapidno materijalno propadanje i vjerska gonjenja, a to i jesu najmoćnija sredstva, da nas muslomane istjeraju sa svim, ili bar da nas tako oslabe, da budemo u manjini, pa da sa ostatkom uzmognu činiti šta hoće. S toga stavljamo svoj braći muslomanima ovu užasnu posljedicu na dušu i srce, neka se promisle, neka svaki nastoji da se prođemo ove najubitačnije akcije. Nije dosta brate, ako ti spaseš sebe, pomisli, da iza tebe ostaje hiljadama tvoje sirotne braće, koji se ne mogu odseliti, a ti ih napuštaš. Prođimo se ovoga posla i ne kopajmo grob sami sebi, ne ostavljajmo brance u nevolji, ne ustupajmo svoje milo ognjište, svoj vatan (domovinu) za koji naši praćedovi potokom krv zijevahu i koji nama, svojim potomcima u amanet ostaviše, da ga štitimo, a uz to i njihov blagopokojni prah i kosti, koje poćivaju u grudima ove zemlje - naše starodrevne otadžbine. Ne ostavljajmo roćene grude pogotovo sad, kad znamo, da nas baš hoće da na lukav naćin izbace, nego složimo se braco i ućvrstimo se u muškoj i dozvoljenoj borbi za nasa vjerska i narodna prava, a u to ime, da nam veliki Alah na pomoći bude!

Posljedice grdnijeh zuluma — koje nad nama Muslomanima i pravoslavnim Srbima ćini Kalaj i njegova vlada — jesu, da se mi — a u najnovije doba i Srbi pravoslavni—selimo u tućinu, ostavljamo svoje starodrevno ognjište i sa prosjaćkom torbom o romanu, potucamo se nemila do nedraga. Strašni uzroci, još strasnijih po nas posljedica, jesu ovi: što nam vlada neda našu vakufsko-mearifsku avtonomiju, što nas nedužne progoni, što otima nas imetak, — šume i polja — i na našem vlasništvu naseljava tuće kolonije, što nam smeta, da na trgovaćkom i obrtnom polju naprećujemo, što nam na vjeru, obraz, poštenje i narodnost napada, a potpomažuci šokaćko-hrvatsku najeđu i,—napokon, gdje mirno gleda i dopusta, da nam svaka šuša i svaki importiran stranac grdi, vrijeća i oskvrñuje naše svetinje.

Što traćimo vakufsko mearifsku avtonomiju, na to nas sili gorko iskustvo, strah i bojazan za nas opstanak, i sto se vakufski imetak troši na sve drugo, samo ne u onu svrhu, kojoj je namjenjen, jer nasa vakufska dobra u cijeloj zemlji—izuzevši Sarajevo—propadaju, jer nas podmladak ostade „džail“ (neuk) u vjeri.

Naša se djeca u varošima i selima, po ulicama bezposlena potucaju, rastu kao divljać i gube dragocjeno vrijeme, dok se šokaćka odgajaju u raznim zavodima i samostanima, kojima vlada po 60.000 for. godišnje potpore daje (n. pr. jezuitskoj gimnaziji u Travniku).

U travnićkom kotaru ima poveće islamsko selo zvano Bukve, gdje Muslomani nemaju ni džamije ni mekteba (škole). Godine 1899. htjedoše stanovnici ovoga sela sagraditi sebi džamiju i zatraćiše od nadlećne vlasti dozvolu. Nakon godinu dana dobiše na svoju molbu odgovor, da im se ne može dozvoliti gradnja džamije, jer je zemljište, koje su za gradište odabrali, upisano u meru (erar).

Eto, tako se bez razloga odbiše opravdani i skromni zahtjevi Muslomana u Bukvama, ali za to se odmah blizu toga sela u susjednom selu Vitezu dozvoli gradnja šokačke crkve i šta više, dade im vlada u tu svrhu novčanu potpomoć od 25.000 f., premda su Šokci na tom istom mjestu imali sasvim solidnu crkvu, koju srušise i sada ovoga ljeta otpočеше bolju i velebniju graditi. Na dalje, kod Travnika u općini Dolac pokloni erar Šokcima zemljište, zvano Brizik u površini od 25—30 dunuša — bajagi — za groblje, a uprava župne crkve u Dolcu ogradi to zemljište i upotrijebi za livadu, jer im za ino i ne treba, kad već imaju svoje staro i vrlo prostrano groblje.

Isto je tako poklonio erar ogromne prostore zemljišta u sred varoši Travnika jezuitima, koji s time, što posjednuše to zemljište učiniše veliku štetu i samoj varoši, jer sada nema ni jednog prostranijeg trga ni pijace u čaršiji, te je pazarnim danom velika tjeskoba, a zbog toga još veća nečistoća u samom gradu.

U Varcar-vakufskom kotaru ima selo Vlasinje, u kojemu ima do 100 kuća islamskih, pa ipak u tome selu nema ni džamije ni mekteba. — Ta ko bi ih sviju nabrojio!

Ima u Bosni i Hercegovini 300 sela gdje Muslomani žive, pa nemaju ni bogomolje, ni hodže (svještenika) ni škole.

U Modricu (kod Gradačca) umrje neke godine hodža, a Muslomani iz ove palanke zamoliše vladu i središnju vakufsku upravu u Sarajevu, da im imenuje drugog hodžu, koji bi bio plaćen iz vakufsko-mearifске zaklade. Na riješenje svoje molbe čekaše ravno 3 godine i nemadoše hodže, da im djecu u vjeri obučava, radi čega mnoga dječica ostadoše neuka. Posle tri godine odgovoriše im, poslati hodžu, ali da ga oni (seljani) moraju plaćati, a ne vakufsko-mearifска zaklada, s kojim se odgovorom dakako moradoše zadovoljiti.

U Bos. Novom nagovori sama oblast Muslomane, da obore staru selatin-džamiju, pa da na njeno mjesto načine bolju (da se tim uljepša varoš), obećavši im, da će im vlada dati — a tako isto i središnja vakufска uprava, po zapovjedi vladinoj — novčanu pripomoć. Kad novljani preklанjske godine počеше graditi džamiju i poiskaše od vlade pomoć, ona im posla svega 450 f, slovom četir stotine i pedeset, a središnja vakufска uprava jedva dade 500 for. t. j. pet stotina, svega 950 for., za koju se svotu ne može ni dobra štala načiniti, a kamo li džamija, za koju okružna oblast izradi projekt i proračun na 15.000 for.

Dakle, ne preostade drugo novskim Muslomanima, nego, da od svoje sirotinje ustinu i da sami džamiju, koju su započeli, sagraде. Kad je već džamija bila gotova, onda im doznači vlada naknadnu pripomoć od 1000 for., ali im kotarski predstojnik Redvic reče, da ni te novce ne mogu prije mjeseca januara godine 1900. dignuti. Kad u januaru o. g. poiskaše Muslomani doznačenu pripomoć, onda im izjavi predstojnik, da im je tu pripomoć vlada otkazala za to, što su stupili u opoziciju i što su se pridružili Murfti ef. Džabiću.

U selu Brčkoj (kod Brčkog) počеше ove godine Muslomani graditi džamiju i poiskaše od vakufa i vlade novčanu pripomoć. Vlada i vakuf ne htjedoše dati nikakve pomoći, nego kad onomadne dovršise džamiju, onda ka otvorenju iste, dođe okružni predstojnik Foglar i izrazivši — bajagi — svoje zadovoljstvo za sagrađenu džamiju, izvadi 600 for. i reče, da im je to poslao Kalaj, kao

naknadnu pripomoć, ali Muslomani odgovoriše, da oni sada ne trebaju pomoći, pošto su džamiju dovršili.

No među tim tuđe bijaše prisutan i poznati „Hube-kadija“ Dubina, najveći islamski odrod i vladina ulizica, i nagovori imama iste džamije, da te novce primi; što ovaj i protiv narodne volje učini.

U isto vrijeme na toj džamiji bijaše izvješten vjerski zeleni barjak, za koji odmah pomenuti Dubina i načelnik iz Brčkog, Mujo Mehmedović, također poznati vladin špion, narediše, da se taj barjak skine, ili da se uzanj još izvjesi „hrvatski“ barjak. Pošto seljaci ne poznaju — „hrvatski barjak“, to se pokori onoj prvoj zapovijedi, t. j. skinuše vjerski barjak, jer im zaprijetiše, da će biti svi pohapšeni.

U Sarajevu je „Ferhadija“ džamija blizu „Hotel Evrope“, pa ima već više godina, kako se sluge i kelneri istoga hotela svaki put, — kad mujezin ezan okujiše na minari—izrugavaju i odozdol pljuju i viču, a sad 27. jula počеше se tako derati na mujezina, psujući sveca i Boga, da mujezin ne mogaše molitve obaviti, nego siđe sa minare (tornja) i uputi se „Rezil-ulemi“ da mu za taj slučaj prijavi. Jest, ali Azabagić — već po njegovom običaju — ne bijaše u zvaniju.

Poslije nekoliko dana dođe Azabagić, i mujezin mu prijavi da više nije moguće ezani — muhamedije okujisati, jer toliko iz hotela viču i psuju, da se snositi ne može. „Rezil-ulema“ mu odgovori, da je to stvar policije, a ne njegova, te neka ide policiji prijaviti.

Mujezin ode i prijavi gradonačelniku Neziru Škalji, ali i tamo ne nađe pomoći, i tako stvar zasp.

*

S toga, što naši Šokci, nedavno prozvati „Hrvati“ — služe austrijskoj državnoj misli, za uzdarje tome potpomaže ih Kalajeva uprava u svakom pogledu, a oni se time ponose. Jest, oni se ponose, što su tuđe sluge i taj njihov ponos prelazi u drskost i surovost. Dok je Kalaji stalno računao, da će i nas muslomane pohrvatiti — kao što nas u lanjskim delegacijama bijaše skoro nazvao Hrvatima — dođe nam i naši zemljaci Šokci pritvorno laskahu, ali kad mi okrenusmo oštri kraj i Hrvatstvu za navijek otkazasmo, onda oni da nam odmazde, počеше nas bezobrazno i podlo vrijeđati. U njihovoj glupavoj i prostačkoj osveti odsijeva prava nakana Kalajeve uprave, jer oni, koji izazivaju vjersku mržnju, a po tome i nered uživaju vladinu milost. Mora im se priznati, da znaju tu milost i cijeniti, jer ne čine ni manje ni više, nego ono, što im se od strane vlasti kroz njihove popove nalaže. Vlast opet uvažava katoličko sveštenstvo tako, da je već i nas počela siliti, da se klanjamo njihovom „Habitu“, dočim naše hodže, pa i one, koji uz vladu stoje, svakom prilikom ponižava i terorira. Neka nam za ovo u javnosti posvjedoči ovaj slučaj: Na dan 19. oktobra p. n. 1900. dođe katolički biskup Marković iz Banjaluke u Prnjavor u svrhu, da obiđe svoju „virnu pastvu“, od koje u ovom mjestu ima samo dvije domaće porodice „smirenih“ i nešto malo došljaka — Kalajevih kolonista. Dolazak biskupov bijaše od okružnika Lazarinija kot. predstojniku Đuri Pauliću službeno objavljen s nalogom, da se biskup ima sjajno dočekati.— Predstojnika Paulića, kao predrtog Šokca i Hrvata, uzradova ta vest tako, te izdade zapovjest, da kadija (šerijatski sudija) Mehmed Ef. Omerhadžić i silom nametnuti gradonačelnik Suljo

Selimović, sakupe građane Muslomane i jedan sat daleko od varoši iziđu rečenom biskupu na susret, što ovi od straha učiniti moradoše.

No, to Pauliću ne bijaše dosta, on još pri polasku na susret biskupov postavi hrvatski barjak u kočiju gdje načelnik i kadija sjedahu i naredi, da kadin sin ponese taj barjak, rekavši na to: „Baš neka Muhamed ponese hrvatsku zastavu pred hrvatskog biskupa“. — Šta je s time Paulić mislio jasno će biti svakome. Tako bijaše biskup dočekan u Prnjavoru a isto tako ga svečano i ispratiše. Ova presija je ogorčila dušu sviju muslomana u Prnjavoru. Ovom istom zgodom dođe isti biskup i u Kotor Varoš, ali hvala budi trijeznom držanju kotor-varoških muslomana, ne mogaše kot. predstojnik izvršiti Lazarinijeve želje, te prisiliti muslomane da dočekaju biskupa, zbog čega opet pade i sam predstojnik pod strogu odgovornost i dobi od svoga predstavljenoga žestoki ukor.

Tako se eto dočekuju šokačke duhovne starješine, a kad lanjske godine ode banjalučki muftija Alihadžić (koji je još skroz vladin čovjek i specijalni uhoda Lazarinijev) u Bos. Gradišku, ne samo što ne bijaše ništa najavljeno o njegovom dolasku, nego šta više kad isti posjeti kot. predstojnika Bitu, ovaj mu ne htjede ni mjesta ponuditi da sjedne, nego ga osorno zapita, šta hoće i zašto je došao; kad mu muftija odgovori, da je došao kao duhovni starješina, predstojnik se ironički nasmije i rekavši: „Dobro, dobro!“ okrene mu leđa našto ovaj kao oparen iziđe iz njegove kancelarije.

Ovo je oficijalno davanje prednosti rimskoj crkvi, koje su sljedbenici u Bosni i Hercegovini u manjini t. j. treći po broju a posljednji po imetku. Iz navedenih činjenica vidi se jasno kako smo mi muslomani zapostavljeni i prezreni od one vlade, koja je obvezana na ravnopravnost svih u ovim zemljama postojećih konfesija, kojoj je dužnost da zbriše stoljetne vjerske razmirice i gloženja ovog srpskog naroda podijeljenog u tri razne vere, kojoj je povjerena ta sveta misija da u ovoj uvede mir, red i blagostanje.

U mjesto, da je politika Austro-Ugarske učinila od Bosne „Muster Land“, da dokaže cijelom svetu svoju sposobnost, da može utjecati na život, razvitak i odnošaje balkanskih naroda, to je nezjin „Konzulus“ Kalaji učinio obratno i mi se radujemo njegovom *uspjehu*.

*

Način, smjer i duh Kalajev uprave u Bosni i Hercegovini ne može pojmiti onaj koji ne živi u ovijem zemljama. Opisivati stanje islamskog i pravoslavnog naroda u Herceg-Bosni znači skinuti koprenu, pod kojom se krije urota okorjelog austrijskog klerikalizma, koji kaže, da na ove — kao bajagi — nekad katoličke zemlje, ima tradicionalno pravo, usljed čega se ovde i vodi vjerska politika, a ne trijezna i ravnopravna, kakva bi morala da bude u jednom narodu raznih vjera.

I najgora vladavina na svijetu ima svoju dobru i zlu stranu, svoje lice i naličje, ali Kalajeva je uprava jednostrana, bez lica. Sve što ova uprava radi, radi na štetu i konačnu propast nas muslomana, a bogme i pravoslavnih. Za ostvarenje te namjere stoje mu u pomoći fratri i jezuite, koji na tome rade iz sopstvenih pobuda, vrijeđajući nam vjeru, što čine ili sami, ili nagovaraju prostu katoličku masu, da nas vrijeđa i napada, u namjeri, ne bi li nam time dodijali, da se

iselimo, i da njima svoja dobra ustupimo. Da ne razlažemo dugo, najbolje će biti, ako iznesemo čista fakta.

Godine 1897. uvrijedi fra Nedjeljko Zubković, rimo-katolički paroh u Prijedoru, Rifat-agu Ergerlića, pozvav ga naime — u prisutnosti — Jovana Popovića i drugih, — da primi katoličku vjeru, rekavši mu još uz to: Tvoj je Bog ništa, a tvoj je prorok prosti drvar, dočim je naš katolički Bog pravi, a naš prorok je božiji sin. Rifat-aga nije dao ni čim povoda za sve ono.

U mjesecu avgustu lanjske god. pozove „Postmeister“ u Prnjavoru, Aliju berbera svojoj kući da ga obrije. Tom prilikom nagovaraše on Aliju sasvim ozbiljno, da pređe u katoličku vjeru. Kad ga Alija zamoli da ga ne vrijeđa, onda mu on reče: „Zašto ne bi? — tvoja vjera i onako nije nikakova vjera, a eno onaj finansijski stražar, koji je bio tvoje vjere, pa se pokrstio, sad je postao nadglednik finansijske straže, te bi i ti mogao, kad bi tako učinio, dobiti službu i postati bolji čovjek no što si sada“. Alija ode i tuži rečenog gospodara kod predstojnika, radi čega ga „doduše“ ovaj uze u zapisnik, ali to bijaše sve.

U Županju objesiše lanjske godine Šokci (Marko Pobrić i drugi) krepano i usmrđeno pseto o vrata „Lalapašine džamije“, gdje je 8 dana visilo. Kad se muslomani zbog toga potužiše predstojniku, on im odgovori: „Pa šta je to, to je malenkost“.

Isti Marko Pobrić dođe sa svojim društvom pod kuću Muje Osmića u Županju, te izazvav Muju, opsova mu na najbrutalniji način ženu, i sve što je jednom muslomanu sveto. Kad Mujo za taj napadaj prijavi predstojniku, on ga počeo izsmijavati, govoreći mu: „Pa ako ti je i opsovao ženu, nije u stvari ništa bilo“.

U mjesecu junu o. g. zbio se jedan slučaj u Županju, koji je tamošnje muslomane do dna duše uvrijedio. Na krivu prijavu jednog lašca Muhtara, pograbila je vlast jednu poštenu muslomanku, ženu Redže Dulaša iz sela Stipanića okrivivši je, da je — bajagi — rečena žena htjela zapaliti svoju kuću i u kući svoje rođeno jednogodišnje dijete. Premda cijelo selo govori, a i njen muž, da to nije istina i da je ona jedna od poštenijih islamskih žena u tome selu. No ostavimo to, bijaše li ona nedužna ili ne, to je se pred sudom ispostavilo, nego da progovorio o tome, kako je oblast sa tom muslomankom postupala, pri gonjenju i u istražni zatvor, ne uzimajući u obzir naših vjerskih ustanova i propisa. Pošto je kotarski sud sproveo s njome istragu u Županju, onda je samu sa žandarima inovjercima po noći opremi u Travnik u okružni istražni zatvor, bez da je njezinom mužu njen odlazak prijavljen.

Šta više i kolar, koji je odvezao nju i žandare bijaše inovjerac i tako obraz i „ničah“ bijedne islamske vjenčane žene bijaše izvržen niskom obeščašćenju, jer žandari ovdje ne štede poštenja i časti ni kršćanskim ženama ni djevojkama, a kamoli, da poštede muslomanku, do koje ne mogoše ni doći, nemadovši ovake prilike, a to nas dovodi u sumnju tim više, što je otpratiše u noćno doba. Ako nije bilo slobodno, da pomenutu ženu njezin muž prati, ono se bar mogao naći kolar musloman, s kojim bi ona u ovakovim okolnostima mogla progovoriti i koji bi joj na put od 100 km. bio pri svakoj potrebi i usluzi.

Iz ovoga se vidi, da oblast ne samo što ne će da štiti i poštuje ustanove naše vjere, nego šta više hotimično ih povrjeđuje.

Derviš ef. Plašćanin, koji je hodža i imam u D. Pliskoj (kotar: Kator Varoš) susjed je sa fratrom tamošnjim rimokatoličkim parohom istoga sela. Lanjske godine pozva fratar Derviš efendiju, pa mu reče, da svoje kćeri i ženu ne drži zamotane, nego da ih razvije, jer će se veli i najposlije morati otkriti i preći u katoličku vjeru. Hodžu razočara i za srce ujede fratrova izjava, ali još se više iznenadi, kad ga fratar počeo nagovarati, da nipošto ne stupa u akciju sadašnjeg islamskog pokreta, jer bi, reče mu, mogao zbog toga imati zlih posljedica. Hodža ušuće i ne odgovori bezobraznom fratru ništa, no ode za svojim poslom. Ne prođe iza toga nekoliko dana, a isti fratar potvori kroz svoga slugu hodžinu sestru Fatimu i kćer Nazifu, da su mu ukrade kokoš, zbog čega nedužne islamske djevojke moradoše više puta pred sud doći — bajagi — radi zločina krađe. Pred sudom priznade fratrova svjedokinja Klara Adžem žena Mate Adžema, da ju je fratar nagovarao, da krivo protiv pomenutih islamskih djevojaka svjedoči, ali sud za to ne pozva fratra na odgovornost, niti htjede da sasvim ukine istragu, nego samo odredi da postupak istrage miruje.

Uopće rečeno, nasilje je šokačko prevazišlo svaku mjeru, a osobito u najnovije doba od kad je nastao naš pokret u obranu naših prava i svetinja. Trajno ćemo pamtit i pritisak i zulume, koje ovom prilikom počinise, pa još i danas čine nad nama oblasti, ali nikada zaboraviti ne ćemo nasilja, koja nam počinise naši suzemljaci fanatični Šokci. Mi znamo da političke oblasti vrše samo naloge ministra Kalaja, koji hoće da nas pored nepobitne istine okrivi i pred javnim mnijenjem omrazi. Jest, dok zemaljska vlada vrši Kalajeve naloge i nas na razne načine progoni, dotle on šalje svoje agente i potplaćiva štampu, da ga ne napada, nego, da naše tužbe i jadikovke, kao - bajagi- ne opravdane izvrće, zbog toga je u javnom mnijenju nastala mala zbrka pojmova o našem pitanju, ali mi se uzdamo, da će se ubrzo i ti malo pomućeni pojmovi razbistriti, te da će doći sunce i pred naša vrata.

*

Kalajeve uprava u Bosni i Hercegovini drži uza se one ljude iz naroda, koji su neiskreni i dvojni, i koji ne samo, što svoje uvjerenje odbacuju, već vode u pokvarenost svoje bližnje - svoju rođenu braću. Ovakvi ljudi služe kao sredstvo, za tlačenje nedužnog naroda: ovaki ljudi služe kao sredstvo, da se dvama najjačim elementima naroda (muslomanima i pravoslavnim Srbima) uskraćuju i oskrnavljuju vjerska i tradicionalna, politička i narodnosna prava; ovaki ljudi ujedno služe i kao reklama nazovi „politike jednakoga prava za sve“. Čime Kalaj cijeloj Evropi luk u oči sipa.

Nema tog sredstva, kojim se gospoda na Musali u Sarajevu, u Johannesgasse i Schellingasse u Beču, ne bi, pomoću takih ljudi, poslužila, samo, ako je to u svrhu, da se kukavni narod ugnjeti, pa čak i iz otadžbine istera, ili bar, da se time vanjski svijet obmane, trubeći kroz sva plaćena glasila, kako u Bosni teče med i mlijeko, i kako će Kalaji od ovih pokrajina učiniti „Muster-Land“, na ugled svemu svijetu, a na „diku i ponos“ Austro-Ugarskoj.

Kao što rekoh. Kalaji se ogradio sa licimjerima, koje i on sam porugljivo naziva „šarenim svecima“ - već je premnogo slučajeva bilo, gdje su ti „sveci“ sa zloglasne Musale svojoj rođenoj braći i suvjerenicima užasne štete i zla nanijeli, roveći s jedne strane među narodom, a s druge strane klevetajući kod vlasti narodne prvake, koji su se i pomisliti usudili, protiviti se najvećoj volji Kalajevoj i njegovijeh doglavnika. Sa svim je prirodno, da uz ovaki sistem uprave ne može

Pre 3-4 godine, došao je u Travnik iz Bos. Gradiške neki Ahmed Jašerović, koji je, kako se priča, bio tamo kod vlasti egzekutor. — Kako je po svojoj otrcanosti nošnji predstavljao softu prosjaka, (siromašnog bogoslova), a s time se još pretvarao za vrlo pobožnog čovjeka, to ga iz milosti islamski stanovnici „Kanatir-Džemata“ u Travniku izabraše u svoju džamiju za imama (svještenika).

RifJsporazumu sa grado-

No ne osta na tome; isti „Maco“ obijedi kod vlasti više muslomana i načini toliko smutnje, da cijeli džemat, od tri mahale, napusti svoju džamiju, nehtjedavši, za takvim čovekom više klanjati. Ali kad već muslomanima, pomenutog džemata, dodija ići u druge džamije, onda odlučiše da ipak u svojoj džamiji klanjaju udesivši tako, da za drugim imamom na gornjem katu — „mahfilima“ — klanjaju, ili eventualno, kad ih bude poviše, da očekuju u džamiji, dok „Maco“ dolje sam molitvu obavi, pa da onda oni nastave.

Tek što su na taj način otpočeli pohađati džamiju, odmah se umiješa politička vlast i izašla dvojicu redarstvenika — Ibru Lakaču i Sulju Brajića — da učine bajagi red u džamiji, odnosno, da sa svojom pojavom učine presiju i na muslomane toga džemata (parohije), kao da za „Macom“ moraju klanjati. No pošto su se sakupljeni građani u džamiji mirno i hladno vladali, pričekavši, dok je „Maco“ obavio molitvu da oni nastave, onda politička vlast predade stvar okružnom sudu, a depeša sa musale donese zapovijed (bezbela na prijedlog okružnog predstojnika Rukavine), da se sedam najuglednijih muslomana toga džemata okrive kao kolovođe, radi bajagi smetanja vjerezakona (wegen Religionsstörung) i odmah sve u istražni zatvor stave. To je sud i učinio, te 21. o. mj. Po novom, najstrožiju istragu poveo, i njih osam, među njima trojicu hodža (svještenika) s mjesta u okružnu tamnicu pohapsio, i to: Mehmed-agu Indžića, Šerif ef. Skopljaka hodžu; Hafiz ef. H. Ivanovića-Pridorca hodžu; Hamed ef. Ulemića, hodžu; Mujagu Mušića; Mujagu Karahmeta; Begu Hadžiomrića i jednog imama iz obližnjeg sela zvanog Maglajca, koji je slučajno i na ponudu džemata jedanput u toj džamiji imam bio.

I Bog sami zna dokle bi ovi nedužni građani u zatvoru čamili, ni krivi ni dužni, da povjerenici i zastupnici islamskog naroda (koji sada u Sarajevu vode pregovore sa vladom za našu vakufsko-mearifsku avtonomiju) oštro ne protestiraše, i to kod civilnog adlatusa barona Kučere, na što već 25. februara 1901. godine dođe opet brozjavni nalog sa musale na okružni sud, da se svi onaj čas iz zatvora puste, što sud, dakako isti dan u 8 sati na večer i — učini.

Ovome, mislim, ne treba komentara; po *ovome se može jasno vidjeti, kako je kod nas pravosuđe potčinjeno političkoj vlasti*. Nije nam čudno, što je politička vlast podvalila sudu lažnu prijavu, no se čudimo sudijama, kako se dadoše upotrebiti u take političke svrhe; to je poruga za državu, koja se broji u uređene, to je ljaga za pravnički stalež, to je pogrda na zakon i pravdu.

Ta bar sudije bi morale znati, da se u naše vjerske odnose ne smije miješati ni islamska svjetska, a kamo li inovjerna vlast. Morale bi sudije i to znati, da je džemat nadležan u svojoj džamiji imama postaviti i skinuti. Morali bi: kadija *Mutapčić*, muktija *Korkut*, načelnik *Smail-Kadić*, kao muslomani da znaju, da po šeriatu nije *đaiz* (primljen) ni namaz (molitva) za onim imamom, kojega džemat neće, i koji imam javno griješi psujući po 100 vjera i svetaca muslomanu Hasanu Gegiću.

Politička vlast miješa se nezakonito u naše vjerske odnose, koji su nam naročito zajamčeni tursko-austrijskom konvencijom od 9. (21.) aprila 1879. koja je potpisana od obiju vlada u Carigradu, koja ima potpunu međunarodnu pravnu moć, i u kojoj II. član doslovno glasi: „Osigurava se onima, koji žive ili se bave u Bosni i Hercegovini sloboda i spoljni obredi svijeh postojećih vjera. Naročito se zajamčava potpuna sloboda muhamedancima u njihovim odnosima s njihovim duhovnim starješinama. Komandanti trupa Nj. V. cara i kralja, kao i upravne vlasti, produžice, da i od sada lebde s najvećim staranjem, da se nikakav povrijed ne nanese časti, naravima, *slobodi vjeroispovijesti*, kao ni sigurnosti lica niti vlasništvu muhamedanaca“. — Misli li može biti politička vlast u Travniku, da mi muslomani nijesmo ni svijesni svojih prava (pa makar na papiru!), ili misli li eks nadporučik Rukavina da smije travničke muslomane i na dalje ugnjetavati? — Ta dosta je izmučio bijedne muslomane u Travniku; dosta je počinio zulumata i nepravde; dosta je sa svojim nepromišljenim postupcima nanio i samom „Vice-Königu Kalaju nepritika, a i još će mu ih nanijeti, dok sva njegova nedjela i bezakonja, koja je u Travniku počinio objelodanimo i na mjerodavnom mjestu podastremo.

*

Mi muslimani u Bosni i Hercegovini nijesmo do sada mogli govoriti o kakvom skupnom radu u zajedničkim interesima; mi nijesmo mogli ni kazati kakav zulum trpimo, jer nijesmo imali svog zajedničkog stožera, oko koga bi se okupili, jer nam je svako društveno sredstvo, od strane ovozemaljske vlasti bilo uskraćeno. Mi smo svi još odavno znali i uvidjeli, da nazadujemo, - da rapidno propadamo, ali koja hasna kad nismo bili ujedinjeni, kad nije bilo puta ni načina, da našim bolnim srcima dadnemo zajednički oduške. Mnogo smo trpili i dugo ćutali, ali kad nam je dogorjelo do nokata, kad nam se dirnulo u najnježniji osjećaj, kad nam se nasrnulo na našu vjeru — onda se moradosmo ganuti, moradosmo podići svoj glas i naše jade iznijeti u javnosti.

Nas je nevolja sjedinila, a ne lični interesi; ona je među nama satrikla svaku neslogu i inat, svaku ličnu razmjericu i međusobno gloženje. Mi danas stojimo nerazdvojno i postojano jedan uz drugog, a taj nam uvjet najbolje zajamčuje pobjedu.

Sistem, po kojem se u Bosni i Hercegovini upravlja taki je, da dok njega traje, trajaće i katolička propaganda, koja se do danas pod maskom „Hrvata“ sakrivala i koja je sada u javnost izbila.

Da ne duljimo mnogo iznijećemo i ovaj put nekoliko nepobitnijih činjenica, koje će rasvijetliti Kalaja kao legatora rimske crkve, a njegovu vladu kao misionarsku družbu.

Prije 10 godina sagrađena je u Bos. Kostajnici komunalna osnovna škola iz općinskih sredstava. Po naročitoj želji nadležne vlasti bijaše na svakome dimnjaku rečene škole sazidan po jedan križ (krst). Muslimani iz Kostajnice protestiraše i zatraže kod nadležnosti, da se križovi skinu sa škole, jer to nije crkva, no škola, koju pohađaju i muhamedanska dječica. Vlast ne htjede uvažiti zahtjeve muslimana, nego šta više gonjaše ih silom, da daju djecu svoju u školu, a to činjaše u namjeri, da nas što više odbije od škole — od prosvjete, ili da nas prisili, da se križu poklonimo.

Godine 1898. napade jedan Nijemac muslimansku ženu Eminu Bosnić u Bos. Kostajnici, na ulici u sred bijela dana, i to na onaj način: Rečena muslimanka bijaše pošla u posjetu svojoj materi, te prolazeći glavnom ulicom, zaskače se jedan Nijemac i zguli joj sa glave pokrivač (zavrtak) uhvativši je za ruku. Prestravljena žena zapomagaše i na njenu viku pritrči joj u pomoć prolazeći Jakub Midžić, te odgurnuvši napadača spase kukavnu ženu, koja bijaše od straha skoro u nesvjest pala. Nijemac ode svojijem putom, bez da ga za to vlast pozva na odgovornost i šta više, kad je za to čuo upravitelj ispostave *Rudolf Majer*, on mjesto da pozove napadača — i da ga kazni ili preda sudu — on pozove Jakuba Midžića, te ga počne grditi i psovati, govoreći mu, zašto se umiješao u stvar kad nije javni organ (policaj ili žandar) i htjede zbog toga Jakuba u haps strpati. Eto, ovo je najbolji dokaz, kako bosansko-hercegovačke političke oblasti štite našu ličnu slobodu, naše poštenje i našu vjeru.

Isti „gospodin“ upravitelj nazva g. 1898. muslimane građane i prvake u Bos. Kostajnici — *lopovima*, kad bijahu njih nekoliko došli, da ga za nešto zamole.

Na dan 14. septembra lanj ske godine ode Hamdi-beg Zaimović iz Brčkog sa Salihom Begovićem na svoje dobro u selo Zavik (kot. Brčki). Kad dođoše u selo sjedoše pred kućom kmeta Đorđa Pavlovića da otpočinu. Tek što sjedoše, dođoše dvojica Šokaca iz istoga sela, i to:

Niko Zečević i Niko Filipović, te ih stadoše psovati govoreći: „Vi Turci morate primiti katoličku vjeru ili morate prtljati u Aziju“ — dodavši još, da im je to kazivao sam nadbiskup Štadler, kad je dolazio u njihovo selo. Muslomani učutaše i neprozboriše riječi, inače bi ih gore vrijeđali. Ovo su sve posljedice zuluma bosansko-hercegovačke vlade, koja nam je oduzela i naša džamijska dobra i vjeroispovijedne škole i time nas izvrgla katoličkoj propagandi, koju kako se već vidi iz navedenih razloga, sama ona štiti i potpomaže. Ovakih primjera imademo još, i daleko bi otišli kad bi sve navađali.

*

Kalajev je režim u Bosni i Hercegovini strašno ubitačan po nas muslomane i pravoslavne Srbe. Činovnici u svome zvaniju igraju dvoličnu jezuitsku ulogu, t. j. onu realnu za kulisama i afektovanu s polja. Oni su samo prividno obazrivi prema nama, inače su lukavi i netolerantni. Sav sistem ove uprave ide za tim, da u nama ubije osjećaj individualne slobode; osjećaj političke slobode, a prije svega religiozni osjećaj, pa da nas onda što lakše uzmogne Štadler—uz asistenciju Koste Hermana—učerati u „svespasavajući tor“ t. j. pravoslavne u „uniju“, a nas malo „poškropiti“.

Da u nama ubiju osjećaj individualne slobode, svakom nam prilikom ovozemaljske vlasti ulijevaju „strahopoštovanje“ prema Kalaju. U tome su tako daleko zabrazdile da već i naša nevina dječica moraju u osnovnoj školi neprestano ponavljati, da „Bosnom i Hercegovinom upravlja njegova preuzvišenost g. Benjamin Kalaji“.

Jeste, upravlja, ali pod kakvom intencijom i kakvim sredstvima? Smijer i pravac njegove uprave ide za tim, da nas upropasti, a sredstva su mu progonstvo i hapšenje i „Landes Banka“ u Sarajevu. Za hipotekarne zajmove kod „Landes Banke“ agitiraju sami kotarski i okružni predstojnici; oni naime nagovaraju naše posjednike, da uzimaju zajmove i obećavaju im najpovoljnije kamatne i otplatne uslove.

Od sviju sredstava Kalajevih ovo je za nas najopasnije, jer koji god od naših spahija pane jedanput u te mreže, više se ne iskopa, postao je rob vladin i lišen je svoga imetka. To su sredstva, da se stariji naraštaj bezuslovno pokori Kalajevoj samovolji; to su sredstva, da se mlađi naraštaj odgoji u ropskom duhu — da se privravi dobar teren za katolicizam.

Da u nama zamre osećaj političke slobode, odijelio nas je Kalaji kineskim zidom od Turske, Srbije, Crne Gore, pa i od same Ugarske, a širom otvorio vrata jezuitsko-hrvatskoj propagandi, pomoću koje hoće Austrija — predobivši i pregazivši nas — da stigne, davno željenom i umišljenom cilju—do Soluna. Sva hrvatska javna štampa unosi među nas pogubnu tendenciju, jer svima neistinama nastoji, da nas zavadi sa braćom pravoslavne vjere i da nam prikaže katolicizam u najčarobnijem svijetlu. Zagrebačka „Hepetala“, imaju u tu svrhu već i svoje filijale i to samozvani „Behar“ u Sarajevu i jezuitski „Osvit“ u Mostaru. Naša mladež u vladinim nižim školama ne smije učiti ćirilskog pisma, a koji god musloman čita srpsku knjigu ili novinu, toga vlast smatra izdajnikom, proglasi ga političkim sumnjivcem i progoni ga nemilosrdno.

Da nas obezumi i u vjeri oslabi, zapostavila je uprava naše konfesionalne škole, oduzevši nam vakufsko-mearifsku avtonomiju. Nas 600.000 muslomana, pa nemamo ni jedne valjano uređene

vjerske škole. Naše su sve učenije hodže plaćene od vlade i oni su uzor nemara i nerada, pravi epikurejci, jer im se sav posao u tome sastoji, što izmišljaju, šta će dobro pojesti, a među njima je „matador“ onaj, koji može najviše „hvale“ pojesti. Oni su još uz to i nazadnjaci u pravom smislu ove riječi, a to njihovo mišljenje sama vlada podupire, jer ona baš u službi one unapređuje, koji se pokazuju više konzervativni.

Sada nam je sasvim razumljivo, zašto je Kalaji podržavao nazadnjačku svijest kod plaćenih hodža. Sada on to jasno očituje u svojoj plaćenju štampi, i izmotava se, kako smo mi — bajagi — narod — žestoki protivnici svake reforme.

Sada — kad smo sami došli do uvjerenja, da se moramo bolje organizovati, ako se hoćemo da održimo u svojoj vjeri i starodrevnoj otadžbini, to se „Wicekönig-u“ Kalaju ne sviđa, i on u javnosti izvrće naše težnje, služeći se pri tome najnižim sredstvima.

Nije se Kalajeva vlada u Bosni i Hercegovini ograničila samo na političke zulumе, nego je išla i dalje, da nas materijalno upropasti.

Ovo čine političke vlasti pod izgovorom „vršenja zakona“. Svaki je kotarski predstojnik zakonodavna ličnost, jer svaki u svome kotaru upravlja po svome ćefu. Istina, oni bi se mogli ravnati po „zborniku vladinih naredaba, *ali—ne moraju. A i vladine naredbe, koje zamjenjuju zakon, vrlo su elastične naravi. Ima predstojnika koji su pedantni u „vršenju svoje dužnosti“, radi čega opet postanu predmet ismijavanja, kao što je n. pr. Bela pl. Marić. On je naime u Travniku „strogo zabranio“ — pod prijetnjom novčane globe i hapsa — da perad (kokoši, patke, guske, bibe) izlazi na ulicu, a narod kao narod prozvao ga, između sebe: „Kokoš-kajmakam“.*

Karakteristično je, što se svaki predstojnik trudi, da što više novčanih globa ubere u „*korist kažnjene zaklade*“, odnosno *dispozicionog fonda za špionažu*. Od toga zavisi i njihova kvalifikacija kod nadležnosti. S toga oni ovake kazne sami izazivaju. Eto tako n. pr. kotarski predstojnik Fajfalik u Petrovcu pozva lanjske godine Murat-bega Kulinovića-Kapetanovića i kazni ga sa 200 kruna globe, što ga ovaj nije hteo da pozdravi na ulici, ali u pismenoj osudi istače drugi razlog — bajagi — kako Murat-beg buni narod protiv vlasti.

Za ovakove kazne obično i ne daju pismene osude, a ako se ko usudi zaiskati, obično mu predstojnik pokaže vrata, ili mu odgovori, da ne može „crno po bijelu“ dobiti, jer nema vremena, a u stvari nema konkretnih razloga, koji bi se mogli u osudi navesti, nego „plati pa ćuti“. Ako koji predstojnik ne može da uspije, da kojega uglednijeg i bogatijeg muslomana ili pravoslavnog zašto budi bilo oglobi, onda mu se osvećuje pri uplaćivanju poreza. Tako neke godine upravitelj ispostave u Varcar-Vakufu Benčik, zaplijeni Zaim-begu Filipoviću 25 tovara kukuruza u vrijednosti od 250 f. (500 kruna) i to zbog 28 kruna poreza. Ova se pljenidba obavila i kukuruzi se prodali u odsutnosti vlasnika i bez da je isti, pismeno ili usmeno, bio prije opomenut na uplatu dugujuće svote od 28 kruna. Zaim-beg se radi tog nezakonitog postupka požalio kod nadležne vlasti, ali bez uspjeha, 25 tovara kukuruza ode za 28 kruna poreza, kojega mu prije rečene pljenidbe ni poiskali nijesu.

Tako isto vlast narod u posjedu oštećuje. Godine 1885. kad se uvađala evidencija za katastar, bijaše Zaim-begu Filipoviću uručeno pravo vlasništva na dvije šume zvane Riđuša i Labodara, a

nakon tri godine izdadu mu se i „tapije“ od vlade, glasače na gornje šume. Zaim-beg je ove šume punih 10 godina čuvao i odgajao, pa taman kad mogaše da iz njih crpe korist, onda mu ih vlast oduže u erar. Zaim-beg je tražio od vlade, da mu se bar naknadi trošak, što je odgajajući te šume potrošio, ali i to bijaše — uzalud.

Na isti način oduže u Derventskom kotaru, ogromne prostore šume od Derviš-bega Maralempašića iz Donjeg Vakufa i oštetivši time rečenoga bega, naseli vlada na tome posjedu svoje koloniste „Švabe“, koji za 2—3 godine svu šumu utamaniše.

Kao što vlast pojedince u imetku oštećuje, tako isto i cijele općine gdje muslomani žive. Tako je islamskoj općini (kot. Gradačac) oduzela vlada polje, na koje su općinari još od turske uprave imali „hudžet“ — pismenu ispravu. To učini vlast na ovaj način: Iznajprije predstojnik *Poljanić* pomoću poznatog kadije Dubina izmakne „hudžet“ od Daut-bega Karabegovića, kod kojega je bio na čuvanju pohranjen. Dubina izmami tu ispravu od Daut-bega, pod izgovorom — bajagi — da vidi on i predstojnik, pa će opet vratiti, ali kad kašnje modričani od predstojnika „hudžet“ poiskaše, onda im predstojnik odgovori, da se taj njihov spis negdje izgubio. Ne prođe iza toga puna godina, a vlada njihovo polje ubilježi u erar i načini tuđe gospodarsku stanicu, da — bajagi — unaprijedi gospodarstvo u tim krajevima, ali od to doba stanovnici ovoga sela pođoše materijalno propadati, i mnogi se moradoše odseliti u Tursku, jer ostadoše bez polja, koje im je u pogledu gajenja stoke bilo jedina potpora.

Na taj način oštetiti vlast i Ahmed-bega Hafizadića—u Travniku.

Ahmed-beg posjeduje veliki i neiscrpivi kamenolom sadre, i to u blizini varoši. Vlast ne mogavši gledati taj njegov unosni majdan kamena i pijeska, zabrani prije 2 godine Ahmed-begu eksploatiranje istoga, i time ga silno oštetiti. A zašto i iz kojega razloga to riiko ne zna, to ni samom vlasniku ne kazaše, nego samo što mu rekoše: „Ne smiješ više ovđe kamena lomiti ni pijeska kopati“ — pa kvit. Ahmed-beg obustavi radnju, ali zato oblast i vojnici, kad im god ustreba kamenoga materijala, odatle nose i kopaju, bez da ikada vlasnika i upitaju, a kamoli da mu štetu naknade.

Slično oštetiti vlada i Suljagu Arnautovića u Travniku. Suljaga također posjeduje veliki kamenolom kod Travnika. Kad se g. 1893. sagradila željeznica Lavša-Travnik, onda željeznička pruga udari ispod rečenog Suljagina majdana, preko njegovog posjeda, i njemu bijaše dakako zabranjeno daljnje eksploatiranje kamena. Komisija, koja je tada procjenjivala eksproprijaciju zemljišta, procjeni i Suljagin majdan na 40 hilj. kruna, t. j. da država ima toliko Suljagi platiti za oštetu kamenoloma. Suljaga se time zadovolji, ali ne dobi ni novčića, premda mu i sam kotarski predstojnik Jul obeća, da će mu se po rečenjoj procjeni platiti.

Ovo je samo nekoliko slučajeva, koji jasno dokazuju, kako bos.-hercegovačka vlada hoće i nastoji, da islamski elemenat upropasti; koji dokazuju, kako Kalaj hoće da nas dovede do prosjačkog štapa, da nam skine krov sa glave, da nas otjera kao beskućnike sa našeg *starodrevnog* ognjišta.

Velimo, ovo je samo nekoliko slučajeva, jer ih ima još tma sličnih, koje ćemo svojevremeno objelodaniti. Ovi i ovakvi slučajevi bezakonja doprinášaju, da sve više napušamo svoj zavičaj i bježimo od njega u daljinu, a to baš hoće naša vlada, to hoće Kalaj, ne dao im Bog!

*

Lanjske godine su počerali oružnici na cestu seljake iz Zlopoljca (kot. Bihać). Među ovima bijaše i neki Marić, kojeg su oružnici također potjerali na cestu. On je svoju djecu i ženu ostaviti morao gladne, ne okusiv ništa ni on ni oni puna 3 dana. I on je pošao na cestu pred oružnici, i došav do skele Pokoj-Zulići, skoči u vodu, jer išao je gladan na cestu, bez kore kruha, a isto tako i djecu i ženu kod kuće ostavio. Da ga takvog siromaha nijesu u ono doba gonili na cestu, mogao bi bar isprositi i sebi i svojoj porodici koricu kruha. Jadnik u vodi je našao smrt, samo da ne gleda zla očima. Pa nije li to dalje od tiranstva.

*

U svima naprednijim zemljama, vode brigu zakonodavna i vladajuća tijela o potrebama bogoštovlja i nastave, a naročito se staraju o tome, da se na temelju čistoga vjerskog morala, promiče i usavršava znanost i prosvjeta, to najpouzdanije oružje u borbi ljudskoga života.

Zbog toga je u svakoj državi zakonito priznata vjera i crkva slobodna, i državna se vlast ne miješa u njih, ni u njihove poslove, no ih samo štiti i potpomaže. S toga se je, odmah poslije okupacije, bosansko-hercegovačka privremena uprava, bajagi, pobrinula, da u glavnom gradu Sarajevu uspostavi islamsko duhovno starješinstvo pod imenom: „Ulema medžlisa“, kojem mu je na čelu „Reis-el-ulema“ - svakidanji muftija u Sarajevu.

Ali uspostavljanjem te nove islamske ustanove, nije privremena okupaciona uprava imala pred očima blagotvornu cilj, nego je time vodila razoravajuću politiku, t. j. htjela je, da se mi bosansko-hercegovački muslimani odcijepimo od našeg vjerskog poglavice Halife, od Mešihata, od — Carigrada.

Na dalje, što privremena okupaciona uprava nije dopustila muslimanskom narodu Bosne i Hercegovine ni najmanjeg utjecaja u rad i organizaciju „Ulema medžlisa“, s time je ona htjela, da pripravi dobro i povoljno zemljište, katoličkoj propagandi, da prethodno pripravi sve što je potrebno za „biti-imajuće“ prisajedinjenje ovih pokrajina Austro-Ugarskoj.

Iz istoga je razloga ova okupaciona uprava učinila da i naše niže sveštenstvo zavisi od nje. Da nadležnost svjetovne vlasti u ovolikoj mjeri nije ničim opravdana, dokazuje nam i ta žalosna okolnost, što je muslimanski narod u Bosni i Hercegovini, kroz vrijeme od 23 godine u vjeri i moralu silno nazadovao, te je na posljatku i sam uvideo, da mu treba boljeg vjerskog odgoja i spremne, ako je voljan da svoj opstanak u ovijem pokrajinama obezbjedi.

Pa kad bi okupaciona uprava i u najboljoj namjeri, naše sveštenstvo i duhovno starješinstvo sebi potčinila, neka mi je dopušteno ustvrditi, da inovjerna kršćanska vlast nije u stanju znati detaljnih potreba za održavanje islamske vjere, niti je u stanju prosuditi i ocijeniti sposobnosti pojedinih islamskih sveštenih lica, kao što isto tako turska uprava u Bosni i Hercegovini nije bila kadra

pojmiti crkveno-vjerske potrebe svojijeh inovjernih podanika zbog čega je svakoj vjeroispovijesti dozvoljavala vjersku samoupravu, u kojoj turske vlasti nijesu imale apsolutno nikakva utjecaja. (Vidi n. pr. carigradsku patrijaršiju.) A kako se drži okupaciona privremena uprava napram vjerskim odnosajima nas muslomana i pravoslavnih Srba?

Na ovo će nam pitanje najbolje odgovoriti i onaj slučaj, što se dogodio u mjesecu februaru 1901. godine u Travniku, gdje su se naime i politička vlast i okružni sud umiješali u naše čisto vjerske obrede, t. j. gdje je okružni sud — radi silom nametnutog imama (svještenika) „Kanatar-džamije“ Ahmed Jašerovića zvanog „Mace“ — bio 4 dana pod istražni zatvor stavio 8 uglednih muslomana u namjeri, da im podvali kaznu iz prestupka „radi smetanja vjeroispovijesti“. Pa da se ne rekne, da su travnički muslomani dobili za to kakovu zadovoljštinu, što su — usljed pritužbe naših prvaka kod zemaljske vlade — odmah peti dan isti građani pušteni na slobodu, evo neka se vidi, šta se dalje dogodilo, šta se još i sada u pogledu ovoga „spora“ događa:

Već pri pušćanju, iz istražnog zatvora, rečenih osmorice muslomana učinio je okružni sud jednu ponovnu nezakonitost, primoravši ih svih osam da potpišu zapisnik, po kome se obvezuju, da više neće pohađati džamije svoga džemata, nego da će ići u druge džamije Bogu se moliti. Ovim postupkom je okružni sud očito zasvjedočio, da nam ova okupaciona uprava hoće *isteristemez* (hoćeš-nećeš) da zapovjeda i u samim bogomoljama. Ovu proceduru je okružni sud izveo i opet po nagovoru političke vlasti, ne bi li se na taj način izazvali islamski građani u Travniku, da učine kakav nered. — Za tim je politička vlast ponovo uzela u zaštitu prezrenog imama „Macu“, te ga u svaki vakat (vrijeme) molitve čuvaju u džamiji redarstvenici i tako smetaju s njime cijelom džematu, koji neće za njim da klanja, nazivajući ga silom za imama. Ovo dosljedno izvađanje nasilničkog i nezakonitog postupka od strane političke vlasti jest također izazivanje, no hvala Bogu sav džemat pojima na što se smijera, pa za to i trpi.

A šta u ovakovim prilikama radi naš vjerni „Ulema-medžlis“?

- Ništa. — On već postoji u Sarajevu od godine 1882. ali samo po imenu, jer njegovo djelovanje se nije do sad ni u čemu vidjelo, premda se kroz toli vrijeme njegovoga opstanka opazilo, a eto i danas rukopipatelno opaža, stotinama raznih nepodobština i nepravilika, kao napadaja na vjeru i naše svetinje, oduzimanje, oštećivanja i prisvajanja džamijskih dobara, zapostavljanje i zanemarivanje u obučavanju i pripovijedanju islamske vjere, uskraćivanje i povređivanje propisa i obreda islamske vjere, naročito u državnim i javnim zavodima kao na pr. u kaznionama, institutima i t. d. Pa uz prkos tomu, ne samo, da „Ulema-medžlis“ nije do sada preduzimao u tome pogledu nikakvih koraka, nego šta više, kroz cijelo vrijeme svoga opstanka nije niti Reisel-ulema, niti pojedini član ovoga medžlisa došao ni u jedno mjesto Bosne i Hercegovine u svojstvu duhovnog nadzornika da pregleda, prouči, ili da se, kao i o gore spomenutoj neurednosti obavjesti.

Ako nikada, ono bar sada, od vremena kako se sav islamski narod Bosne i Hercegovine sjedinio i podigao svoj skromni, ali odlučni glas u odbranu svoje vjere i svojih tradicija — morao bi „Ulema-medžlis“ biti revniji u vršenju svoga zvanja, te nastojati, da koliko toliko udovolji narodnim potrebama, na koje je narod kroz svoje deputacije i u javnosti tako jasno ukazao. Nu da je „Ulema-medžlis“ sada još nemarniji najbolje nam svjedoči gore navedeni slučaj u Travniku. „Medžlis-ulema“ je trebao u ovom slučaju da kod vlasti protestira prije, nego, što su učinili

islamski prvaci, pa kad su ovi već po svojoj dužnosti protestirali, onda je „Ulema-medžlis“ trebao da učini shodne korake kod vlasti i da joj uskrati to nezakonito pravo, što se nasilnički miješa u naše vjerske obrede. Pogotovo je trebao „Ulema-medžlis“ u ovome sporu posredovati, kad ga je već na tu dužnost i sam civilni ablat bosanske vlade baron Kučera podsjetio, pitajući ga za šeriatske ustanove u pogledu postavljanja i skidanja jednoga imama (svještenika).

Pošto smo mi, bosansko-hercegovački muslomani, bili i prije toga uvjerenja, da „Ulema-medžlis“ neće da savjesno vrši svoju zaista časnu dužnost, mi smo se u ovakovim prilikama, kao što i sada više puta obratili svjetovnoj vlasti, ali sada vidimo da nam vlast ne samo neće da pomogne, nego šta više, još nam se nezakonito nameće za apsolutnog gospodara i u samoj džamiji, kod vjerskih obreda. S toga mi muslomani pitamo za to pozvane i mjerodavne faktore, kada ćemo već jedanput biti pošteđeni od ovakovih nasilja makar u našoj bogomolji? Nama se do sada dosta puta obećavalo, ali mi znamo kako nam je u zlu, dobra čekajući. — Da nam je jedini Alah na pomoći!

*

U nizu nezakonitosti, koje počinije Kalajevi panduri nad Muslomanima u Bosni i Hercegovini prilikom 25 godišnjeg jubileuma vladanja sultana Abdul-Hamida II. donijećemo prije svega događaj iz Travnika.

25-godišnju proslavu kalife sviju muslomana na zemlji htjedoše muslomani godine 1900. u Travniku da skromno proslave zajedničkom molitvom i da osvijetle tu noć svoje kuće i džamije. Znajući, da se ovoj skromnoj i čisto vjerskog značaja manifestaciji ne protive nikakvi državni zakoni ni ustanove, a pogotovo kad je isti kalifa ujedno i suveren Bosne i Hercegovine.

30. avgusta 1900. god. pozva trojicu najodličnijih građana u Travniku: Ahmedbega Hafizadića, Hamdibega Hasanpašića, i Dervišbega Miralempašića kot. predstojnik Marić, i izjavi im kao narodnim prvacima, da je od strane mjesne vlasti dozvoljena iluminacija, kao i izvješavanje islamskih zelenih barjaka, samo što se tiče sastanaka reče im, da van džamije ne smije biti nigdje sastanak, a za molitvu u džamiji što ustreba, da će odrediti nekakav „duhovni“ odbor. Kad mu jedan od gore rečene trojice pripomenu, da muslomani nemaju duhovnoga odbora, onda predstojnik odmah istače kadiju i muftiju kao vjerske poglavice, no među tim mu ova trojica razjasniše, da je kadija samo činovnik kod oblasti a njegov djelokrug se sastoji samo u tome, što po šeriatu obavlja ostavštine islamskog naroda i što vjenčava.

Za muftiju mu rekoše, da je on samo mjerodavna ličnost za izdavanje „fetve“ t. j. presude na temelju šeriatskih mesela, inače da nije ni on ovlašćen da dirigira u bogomoljama, kao ni kadija.

Drugi dan iza toga pozva opet kot. predstojnik Marić gore spomenutu trojicu odličnika, a kad ovi k njemu dođoše, iznenadiše se vidjevši tamo celo povjerenstvo: okružnog predstojnika Mihaila Rukavinu, žandar merijskog ritmajstera Kokotovića, policijskog nadstražara Babića i kadiju Salih ef. Mutapčića. Naročito se iznenadiše kad okr. uznik Rukavina pun srdžbe i gnjeva uze prvi riječ — otpoče na najprostiji način grditi i psovati narodne prvake, nazivajući ih buntovnicima što su — bagaji oni uzdigli narod islamski da proslavi jubileum sultana *Abdul-Hamida II*

Kad jedan od pomenutih islamskih prvaka htjede da govori, onda se Rukavina prodera: Ne brbljajte! buntovnici lopovi, vi ćete me prisiliti, da uspostavim opsadno stanje, koje sam odmah pripravan učiniti, ako se ne pokorite mojoj zapovjesti s mjesta ću vas u tamnicu strpati itd., itd.

Za tim reče: „Evo tu je žandarmerijski ritmajster kojemu sam izdao nalog, da pohapsi vas i druge koji se večeras usude svoje kuće i džamije rasvijetliti ili turski barjak izvjesiti. Ujedno vam ovde kažem, da vas trojicu za to činim odgovornim i zapovjedam, da mi ovaj zapisnik potpišete, po kojem se vama trojici sve do 2. septembra, dok taj dan ne prođe —zabranjuje izlaz iz ovoga mjesta, te po kojem mi vi „kako sam kazao“ morate jamčiti, da se ničim vidljivim ovaj dan proslaviti ne će. Potpišite dakle odmah, ili ću strožije mere protiv vas preduzeti.“ Narodni prvaci zaprepašćeni ovim izjaviše, da su voljni prethodno u haps otići t. j. neka ih izvoli vlast odmah zatvoriti, ako su i u čemu krivi, jer je proslava toga dana opća želja naroda islamskog a nije njihov podgovor. Ali Rukavina ne dade im ni izgovoriti, nego prisilivši ih da taj zapisnik potpišu i sa recima: „ćuti“, „ne brbljaj“ „marš na polje“ pokaza im vrata.

Ahmedbeg Hafizadić i Dervišbeg Miralempašić ne htjedoše to veče kod svojih kuća noćiti, nego noćашe u hotelu, da uzmognu dokazati svoj alibi. To isto veče u oči proslave našega kalife izgledalo je u Travniku, kao opsadno stanje, jer što je god vojske, žandarmerije i policije, sve je bilo naoružano i spremno da juriša na svaku islamsku kuću u kojoj bi se svjetlo ogledalo.

Sjutra dan opkoliše pet žandarskih patrola džamiju „Sulejmaniju“ u kojoj se dova činila, a Travnik dvije noći bijaše u mraku, jer nikakav musloman ne smijede u svojoj kući ni svijeće upaliti, nego islamske porodice večerahu i moljahu se Bogu za svoga kalifu u tišini. Nemogavši više snositi ove nečuvene sekature htjedoše gore rečena trojica islamskih prvaka da odu 1. septembra 1900 g. u Budimpeštu, da bar malo odahnu, ali Ahmed-bega Hafizadića, i Dervišbega Miralempašića vrati policija sa kolodvora, dočim Hamdibeg Hasanpašić, koje mu je mnogo bliže od kuće željeznička stanica Dolac, sjede u željeznicu i otputova, ali ga u Zenici dočeka policija i pretraživši ga svega — vrati natrag u Travnik. Još mi je pripomenuti, kad je htio Hamdibeg da otputuje, u Dolcu ga je dočekaio policijski nadstražar Babić i kazao mu je da ne smije otputovati, na što ga je Hamdibeg upitao, da li on ima nalog da ga prisili na povratak. On mu je odgovorio da nema takvog naloga, i Hamdibeg je otišao. Čim su ga iz Zenice povratili u Travnik, odmah ga pol. vlast kazni sa 200 kruna globe, a što ga prekopavajući i vraćajući namučiše i nakinjše, to bijaše sporedno.

Jest kazniše ga novčanom globom i u prkos tome, da kod njega ništa ne nadoše. Eto šta pretrpiše muslomani u Travniku i to samo za to, što htjedoše najskromnije, da proslave 25-godišnjicu vladanja svoga kalife, svoga vjerskog poglavice, kojega priznaju do četiri stotine miliona muslomana od Sumatra i Jave do Maroka, od Kazanja do žarke zemlje Somala.

*

Kalaj je mislio svoj položaj, na kormilu bosansko-hercegovačke uprave, učvrstiti, prema potrebi t. j. proganjanjem i zastrašivanjem naroda i narodnih prvaka, a negdje dijeljenjem darova i mesnih položaja svojim prišipetljama.

Riječ civilizacija znači u evropskom smislu opći napredak i promicanje slobode, ali Kalajeva uprava, baš na račun hvaljene civilizacije ide za tim, da se pojedincu kao i svemu narodu, uskrati svaka sloboda.

Kalaj je popunio stolice gradskih načelnika, ljudima plitkim, lakim i sebičnim, a sa statutima gradskih općina povukao je uske granice svakom građanskom pravu i svakoj slobodi; ovu uredbu je u javnosti senzacionalno oglasio, kao „podjelu šire avtonomije gradskim općinama“.

Na osnovu tih statuta, vlada imenuje načelnike, podnačelnike i polovicu članova za gradske vijećnike, a narod sa činovnicima bira drugu polovicu vijećnika, i to bajagi slobodnim glasanjem na ceduljama, koje glasovnice opet sama politička vlast razbraja.

Iz ovoga se jasno vidi, da se osnova ove ustanove protivi i samom pojmu svake avtonomije. Osim toga cjelokupno djelovanje naših općinskih ureda potčinjeno je političkim vlastima tako, da sve donesene predloge od strane općinskog poglavarstva, može vlast po volji odbiti, a vijeće sa načelnikom mora bez prigovora sve prijedloge, učinjene od vlasti, usvojiti i zapisnički potpisati. Po tome su naša općinska poglavarstva samo izlika i sredstvo vladine političke samovolje, a načelnici i vijećnici bezvoljne figure, koje dragovoljno i strpljivo primaju na svoj vrat svaki vladin grijeh.

Najpovoljniji su okupacionoj vladi oni načelnici, koji savršeno ništa ne rade; šta više oni načelnici dobiju eminenciju, koji se primaju toga zvanja, pod uvjetom, od njih u uredovnom poslovanju neće ništa više zahtijevati, osim njihov muhur, ili potpis.

Pod ovakvim uslovom se primio načelništva u Travniku, prije 5—6 godina H. Rifat Smailkadić, koji je radi svoga užtrapanog karaktera i kukavičluka pao u duboki ponor narodnog prezrenja.

Na suprot tome, ovaj je „dembel“ - Smailkadić — prije dvije godine odlikovan viteškim oredenom Franje Josipa, a vlast mu — što se njegovih vlastitih interesa tiče — ide toliko na ruku, da mu je n. pr. nedavno dozvolila, da na teret državnog kuluka (rabate puteva) izradi cestu u duljini od 3 do 4 km. — do njegova čardaka u selu Većirskoj, te je on, — kao što je Faraun u Misiru Zidove silio da mu idu badava na rabatu — nagonio sobom seljake da na njegovom drumu rade.

— Na isti je način vlast dopustila Mujagi Mulamehmedoviću, načelniku u Brčkom, da od ceste Brčka—Gračanica sagradi posebni drum do njegova čardaka (gdje načelnik priređuje teferiće okružnom i kot. predstojniku i drugim činovnicima) opteretivši tijekom kulukom cijelo selo Brod. — Neke se godine dogodilo i pronevjerjenje novca u općinskoj blagajni u Travniku, pa i to vlast za načelnikov hator — utropa.

Sa općinskim imetkom raspolažu državne vlasti bez ikakvog utjecaja gradskog poglavarstva.

Po ličnoj želji okružnog predstojnika Rukavine, sagradila je gradska općina u Travniku, hotel sa pozorišnom salom, koji je bez pokušstva koštao 60,000 kruna, a sada se sa namještajem izdava uz godišnju najamninu od 2400 kruna i to oficirsko-činovnička kasina plaća za tri prostorije u istom hotelu 600 kruna godišnje, a hotelier Bergman ostatak od 1800 kruna, ali samo na papiru,

kako ćemo to niže objasniti. Računajući, da je hotel (zvani „Grand Vlašić“) koštao sa pokuštvom 70,000 kruna i kad bi onih 2400 kruna bio njegov čist dohodak, to bi se tek onda gradskoj općini uloženi kapital isplaćivao po 3 77 %; ali ako uračunamo još godišnji izdatak od 7—800 kruna za popravke kuće, to onda hotel ne bi nosio više od 2 72 %; uz ovo još treba znati da hotelier ne plaća općini u ime kirije faktično više ni od 1000 kruna, jer njemu općina po ugovoru mora nadoplaćivati oficirske konake (kad koji oficir putuje službeno kroz Travnik ili pri primještanju, u rečenom hotelu konaci) od 70 helera na 2 krune i 40 helera, jer hotelier opet od oficira ne smije više naplatiti za noćište od 70 helera (ovo je okružnik Rukavina udesio sa mjesnom vojnom upravom, da putnici oficiri noćuju u hotelu, a ne u za to određenom oficirskom stanu, da bi hotelier što manje kirije plaćao) a gradska općina mora hotelieru za svaki oficirski konak nadomiriti, odnosno od kirije odračunati 1 krunu i 70 helera, čega se za godinu nabere 7—800 kruna, te tako općina — odbivši troškove popravke, zaračunavanje oficirskih konaka, plaćanje osiguracije i t. d. — ne uzima ni punu 1000 kruna cjelokupne najamnine, što jedva iznaša 1 1/2 % dobiti, na koji način se općini neće isplatiti hotel za 50 godina; ali ko mari za to, glavna je stvar da se ugodilo moćnoj volji okružnika Rukavine i da njegove kćerke imaju gdje sa oficirima „plesati“, a bogme da i nazovi „hrvatsko društvo Vlašić“ ima gdje svoje demonstrativne zabave držati, te nama muslomanima i pravoslavnim Srbima naše narodne i vjerske osjećaje vrijeđati.

Eto tako okupaciona vlada podiže luksuriozne građevine u Bosni i Hercegovini i to na štetu gradskih općina i naših vakufskih fondova (o čemu ćemo drugi put opširnije progovoriti).

Gradska općina u Travniku drži — bez ikakove potrebe, a za volju okružnika Rukavine — gradskoga baštovana, te osim stana, rasvjete, i ogrijeva, plaća mu još 800 kruna godišnje i daje mu veliki paušal na raspolaganje, za plaćanje radnika oko obrađivanja zemljišta; povrh toga još općina drži, plaća (uz dnevnicu od 3 krune i 60 helera) baštovanova pomoćnika—muzikanta Novotnog — koji ništa ne radi, nego gospodi činovnicima u hotelu svira. Gradski baštovan i njegov „pomoćnik“, te drugi troškovi u tu svrhu iznose godišnje oko 3500 kruna.

Sav posao gradskog baštovana u Travniku, sastoji se u tome, što uređuje perivoj okružniku Rukavini i što uza svoj stan obrađuje cvjetnjak, iz koga prodaje cvijeće za svoj džep. Tako gradska općina u Travniku prosipa novac u besposlicu, a grad nema ni kanalizacije, ni čestite rasvjete; gradskim se ulicama ne može od smrada, prašine i kola proći; — samo se glavna ulica čisti jedanut u nedjelji i to subotom, da gospoda činovnici u nedjelju na šetnji ne ukaljaju cipela.

Kotarski predstojnik Marič u Travniku po svome ćeifu postavlja i otpušća gradske službenike; on je dobio svog ljubimca (nekakovu protuhu stranca) te otpustivši bez uzroka kontrolora gradskih kuća — domaćeg i vrlo poštenog čovjeka Srbina — namjestio na njegovo mjesto tuđinca.

Podnačelnik je u Travniku stranac, Petar Mušal, odvjetnik, kao što je isto tako u Sarajevu advokat Nieć, a to je dobar dokaz, kako nam stranci počimlju već i u samoj našoj kući gospodariti.

Sve, čime se može pohvaliti Kalaj u Bosni i Hercegovini, jeste to, što je pod njegovom upravom uznapredovalo uhođarstvo i redarstvo, zbog čega je svaki saobraćaj sa vanjskim svijetom skoro onemogućen, a to je on sve učinio iz straha, da se s polja ne bi vidjela njegova nedjela.

Vladajući sistem u Bosni i Hercegovini, drži se samo pomoću tamnica, mučila, okova, žandarskih bajoneta i kundaka.

Sistem okupacione vladavine sam se odriče budućnosti na Bosnu i Hercegovinu i podaje značaj privremenosti i prelaznog stanja.

Kalaj hoće da dobrobit i ravnopravnost pučanstva u okupiranim pokrajinama skući pod svoju neograničenu vlast, a pri tome ne pomišlja, da će doći vrijeme, pa će narodu dozlogrditi njegovo nasilno „skrbništvo“, te će sam pregnuti, da sebi sudbinu kroji.

Na prvi pogled izgleda, da svaki politički činovnik u Bosni i Hercegovini radi na svoju ruku, ali svi rade po izvjesnom programu, samo što svaki svoju vlast udešava prema okolnostima.

Obilazeći vladu u Sarajevu, neki okružni i kot. predstojnici dobivaju naloge izravno od ministarstva iz Beča, za njihovo svako političko djelovanje.

Gdje je u Bosni i Hercegovini među muslomanima i pravoslavnim budnija svijest, tamo se namještaju onaki činovnici, koji su kao samosilnici stekli osobitog Kalajeva priznanja i koji su tim, što su mučili narod, dobili povjerenje. Takvim se Kalajevim „odabranicima“ dopušta, da mogu koješta i po svojoj ličnoj volji činiti i da mogu svoje „pomoćno“ osobolje po svojoj „uvidavnosti“ odabirati. Tako se Mihail Rukavina, okružni predstojnik u Travniku, ogradio čitavom gardom špiona, koji su u vlasti, da mogu najmirnijeg i najpoštenijeg građanina, ako im nije po volji — unesrećiti. Jedan od prvih Rukavinovih konfidenata u Travniku, jest Lavoslav Pečar, politički pristav kod mjesne kot. vlasti, a drugi je Nikola Babić, redarstveni nadstražar. Pečar ne rješava ni jedne agrarne i političke parnice (agrarne parnice se kod nas rješavaju kod pol. vlasti, a ne kod sudova, kao što je bilo za vrijeme otomanske uprave), dok od Rukavine ne dobije naročitog naputka. Pečara se boje svi činovnici, jer je on u stanju da svakom šiju zavrne. Koga Pečar osudi na zatvor ili globu, taj ne treba dalje utok davati. Pečareva žena je također u vlasti — ona bez ičije dozvole uzima hapšenike iz kotarskog zatvora, da joj kod kuće rade, pa ako se ona na kojeg smiluje, može ga iz zatvora pustiti prije, no što je određenu kaznu izdurao, a ako se na koga nasrđi, može mu kaznu produljiti i pooštriti. Radi mnogobrojnih tužbi od strane naroda protiv Pečara, htjede ga vlada u dva puta iz Travnika premjestiti, ali Rukavina oba puta njegovo premještanje obustavi. - Nikola Babić, redarstveni nadstražar, dogovara se lično sa Rukavinom, kako će denuncirati onoga građanina, kojeg Rukavina ne trpi. U ostalom, Babić je kao seljak iz Like i bivši žandar prost, zloban, podmitljiv i nešto lukav i dvoličan. Babić je u stanju da nedužna čovjeka strpa pod kriminal, a može — do duše — ako hoće, da i najgori zločin zabašuri. U Babića „milosti“ stoji svemoguće davanje i oduzimanje koncesija: za točenje pića, za kafanarsku radnju, za brijački posao i t. d. — Kad je lani Ibrahim Sarajlić, kafedžija u Travniku rasvijetlio svoju kafanu, prilikom proslave dvadeset i petogodišnjeg jubileja sjedanja na prijestol Njegovog Veličanstva Sultana Abdul Hamida Hana našega gospodara i Kalife sviju muslomana na svijetu — onda mu se Babić zagrozi da će mu radnju zatvoriti, a kotarski predstojnik Marič zabrani mu nedavno, da u svoju kafanu dovede jednu noć muziku i da priredi sijelo; Marič

zabrani Sarajliću sijelo po Babića nagovoru, a Babić opet to učini zbog toga, što u Sarajlića kafani sijele samo muslomani.

Jusuf-aga Tasmišćija je imao uz brijačnicu i kafanu, ali mu vlast po nagovoru Babića zabrani prošle godine kafanarsku radnju i to samo zato, što u njegovu kafanu dolaze stariji i odličniji građani muslomani. Ko Babiću daje desnom, taj prima svake vrste dozvolu lijevom; koji je mehandžija Babiću gostoljubiviji, taj manje plaća za točarsku dozvolu, šta više taj nije nikome odgovoran, niti će mu se radnja zatvoriti, pa ma da u njegovoj mehani crkne i čovjek od rakije, kao što se to preklani dogodilo Ivi Božiću, mehandžiji u Travniku, koji je dao piti otrovnu rakiju Cekalinu, od koje je isti otišao pijan i na onaj svijet. Babić je pijavica (hirudinea) za gostioničare u Travniku, siše im najbolje sokove, jer mu — kako čaršija govori — raste spužva u stomaku, pa je mora vječito kvasiti. Babić svaki dan, prije i poslije podne redovito knajpira; prva mu je štacija izjutra u 6 sati mehana Sime Čavića, gdje struni rosu sa srca, sa dvije-tri ljute „pelinkavače“; za tim se svrati u mehanu Ive Božića, pa obori 2—3 „magenbitera“; iza toga pride u mehanu Marka Alaupovića, pa salije dvije deci „mehke“, a ako to ne bude dosta, još kod Riste Josipovića polić istrusi, pa onda ide kojem mesaru na „fruštuk“; iza fruštuka dođe u krčmu Salih ef. Mrahora, da okuša štajnbuško pivo. Babić obavi tu „obhodžu“ do 10 sati, a poslije toga ide okružniku na „raport“, kod kojega obično ostaje do 11 sati; oko 11 sati ide u svoju „kancelariju“ gdje prima svojih „potčinjenih“ ili potpisuje Ciganima i bludnicama putne listove i puši cigaru. Poslije podne je Babić u krčmama kod Vajsa, kod Truća, Kotlarića, Berana i t. d. Babić je u svakom drugom dućanu u Travniku zadužen, ali mu ne smije niko vjerovanja otkazati, niti mu, kad što zatraži, na veresiju ne dati. I naši su kukavni seljaci izvrženi Babićevoj proždrljivosti.

Babić je, samo što se moglo saznati, uzeo mito od onih seljaka:

1. Od Sime Vukovića iz Trebeuše (kot. Travnik) 200 oka sijena i još mu ishranio badava četvoro krmadi.
2. Od Miće Vukovića, iz Trebeuše 300 oka sijena i 10 kruna gotovine.
3. Od Save Simića iz Trebeuše 200 oka sijena.
4. Od Ante Cekalina iz Gučije Gore (kot. Travnik) 100 oka šenice i 12 kruna u gotovini.
5. Od Sime Vasića, iz Varošluka (kot. Travnik) 80 oka šenice i 100 oka sijena.
6. Od Sime Blagića, iz Varošluka 40 oka ječma.
7. Od Pane Lambića iz Varošluka 80 oka sijena.
8. Od Ante Bajе, iz Ričica, 40 kruna u gotovom, što mu je isposlovao točarsku dozvolu.
9. Jefto Glavašević iz Travnika, dava svake godine Babicu po 20 kruna, što mu je na ruci za točarsku dozvolu.

10. Pero Knežević, iz Travnika, uvijek mu hrani 4—5 glava krmadi, što mu je na ruci za točarsku dozvolu.

11. Gliša Adamović, iz Travnika, dava mu uvijek gotovih novaca i časti ga po gostionama, što mu on laže, da će kod okružnika Rukavine „ishoditi“, te će Glišin zet doći za pravoslavnog paroha u Travnik.

12. Ibrahim-beg Teskeredžić, iz Travnika dava mu novaca, žita, sijena, hrani mu preko zime krave, a sve za to, što mu on petlja i obećaje, da će kod Rukavine nastojati, da bude Ibrahim-beg budući načelnik gradske općine u Travniku — i t. d. i t. d.

Eto, tako Babić kroz 8 godina vara i guli naivne ljude u Travniku, ali mu za to niko ništa ne smije, jer je on pod moćnom zaštitom okružnika Rukavine.

Lani se bijaše proćulo, da će Babića iz službe izbaciti, jer bijaše sa svojom petljanijom i glupošću zaveo i samoga Rukavinu u škripac u početku našega pokreta, pa tek što se o tome počelo govoriti, zazukala je čitava gomila njegovih vjerovnika, da ga za dug tuže.

Babić je do sada zabašurio i sakrio dva zločina ubijstva, počinjena od Šokaca na muslomanima u Travniku i to: ubijstvo, koje je počinio Marko Čića, mehandžija na Ahmedu Hamamdžiću i ubijstvo, koje je počinila jedna bludnica, kuplerka na Zahiroviću — o čemu je već u javnosti bilo govora.

Nema te niskosti, kojom se Babić kao zloban čovjek ne bi poslužio, kad kleveta onoga građanina, na koga mu Rukavina prstom pokaže.

„Stražu sigurnosti“ je u Travniku sastavio Babić od samih varoških liska i moralnih propalica, koji sa Ibrom Lakačom na čelu, ne rade ništa drugo, osim što paze, gdje će se dva-tri muslomana na samu sastati, gdje će koji musloman sa kojim pravoslavnim Srbinom progovoriti, slušaju gdje će se srpska ili turska pjesma zapjevati i — gdje će im tko dati da štogod mukte položu.

Kalaj je još lani obećao, da će mijenjati sistem vladavine, a neke su novine javljale, da je izrađen i jedan plan, po kome će se uvesti u Bosni i Hercegovini nešto ustavnoga života, u obliku neke okružne samouprave, ali mi muslomani i pravoslavni Srbi ne držimo ništa do te reforme, kojom će Kalaj malo prekrojiti spoljašnost, da nama i vanjskom svijetu oči zabaje.

Da se odstrane svi uzroci i posljedice apsolutne i nasilničke vladavine u ovim pokrajinama, trebalo bi u prvom redu izmijeniti sve glavnije političke (administrativne) činovnike i preustrojiti redarstvo, ukinuti špionažu, a pravosuđu dati potpunu samostalnost

*

Kalaj je u Bosni i Hercegovini stvorio neki posebni, izvanredni sustav državne uprave. Uz despotski oblik vladavine, spojio je popularnu tiraniju i uski apsolutizam.

Građanstvo je u okupiranim pokrajinama isključeno od „brige“ i „posla“ o javnim državnim stvarima. Sigurnost imetka i lica nije dovoljno zajamčena, jer u Bosni i Hercegovini nema nikakve ustavnosti. Ovo je zlo povećano tim, što je svaki odjel vlasti, a naročito pravosuđe, u rukama administrativne vlasti. Kao neosporna posljedica ove uredbe, jesu bezakonja i zulumi, koji prouzročiše nepovjerenje i mržnju od strane naroda naprama okupacijonoj upravi.

Da u stvari zaista ne postoji razlika između sudbene i političke vlasti u ovim pokrajinama, jasno dokazuje sam naslov prvomolbene sudbene instancije: „Becirksamt als Gericht“, pri kojem je sudištu i predsjednici javni tužitelj politički činovnik—kotarski predstojnik, koji obično nije jurista, niti uopće akademičar, nego je od manipulantnog činovnika postao predstojnikom.

Priznajemo, da je Kalaj dobar državnik i da se razumije u upravu, ali ipak se ni sam ne može ponositi time, da je upravu okupiranih pokrajina dobro organizirao, jer nije zasnovao javnih uredaba na podlozi postojećih otomanskih zakona, koji su za sve ove zemlje prokušani i prilagođeni bili i koji su se kroz stoljeća, srasli sa narodnim drevnim običajima, nego je na prosto prenio u ove pokrajine austrijske zakone sa dopunom starog austrijskog apsolutizma i policijske sisteme.

Politički činovnici gazduju u Bosni i Hercegovini bez ikakvog nadzora, pa dok s jedne strane čine najveće nepravde, dotle oni s druge strane sa zakonom u ruci opravdavaju svoj postupak, svoja — bezakonja.

Kalaj se svakom zgodom u javnosti hvali, kako je u Bosni i Hercegovini uvedeno „moderno krivično suđenje“, na osnovu koga se svakome jednako kroji pravica, ali fakta obratno dokazuju.

Sva objektivnost „modernog pravosuđa“ u Bosni, sastoji se u tome, što sudije mogu i od najneznatnijeg političkog prekršaja načiniti „prestup“, a od prestupa „zločin“ i preokrenuto.

Kako kod nas pravosuđe stoji u službi političke vlasti, neka svjedoče ovi primjeri:

Jozef Fišer, podvornik kod željezničke postaje u Travniku, uvrijedi Rifat-bega Teskeredžića, veleposjednika i jednog između najuglednijih građana iz Travnika, rekavši mu, da je „turski magarac“, što je ovaj na hitnji unišao bez karte u peron postaje, da iz prispjeloga voza primi i dočeka neke gospođe, svoje rođakinje.

Rifat-beg iznenađen i preneražen tom gadnom uvredom, prišije Fišeru jednu zaušnicu, ćušku, za što ga ovaj „kod kotarske vlasti kao suda“ u Travniku tuži. Kotarski sud osudi Rifata-bega — naravno inicijativom političke vlasti — iz prestupa „protiv javnih ustanova i uredaba“ po §. 345. kz. na 50 kruna globe, odnosno 5 dana zatvora, a Jozefa Fišera, što je uvrijedio njega na 20 kruna globe.

Rifat-beg se ne zadovolji sa presudom kotarskog suda i dade priziv na okružni sud, koji 22. marta 1901. god. potvrdi osudu kotarskog suda protiv Rifat-bega, a Fišera riješi predašnje kazne, proglasivši ga sasma nedužnim.

Prilikom svetosavske besjede, koju je o. g. priredila srpsko-pravoslavna općina u prostorijama „Grand hotela Vlašića“ u Travniku, reče Salih ef. Kazazović iz Travnika, redaru Sulji Brajiću, da je „kukavica“, što mu ovaj drsko odgovori — sa riječima: Šta je tebi briga, odlazi odavde ili ću kako ja znam protiv tebe postupiti i t. d. — kad ga je Kazazović zapitao, da li je u službi, htjedavši njega i njegova druga, Ivu Lučića, upozoriti da iz sale u kojoj je zabava održavana, odstrane dvojicu pijanih i nepozvanih varoških lola, koji su bili počeli galamu praviti i građanstvo iz kola išćuškavati, Salih ef. Kazazović je za to upitao najpre redare: jesu li u službi, jer ih je zatekao u drugoj sobi gdje na samu piju pivo, kojim ih je gostioničar častio i gdje mirno motre iz prikrajka, što gore rečene lole u sali rade. Odmah sjutra dan optuži politička vlast Salih ef. Kazazovića, kod kotarskog suda, da je bajagi ovaj uvrijedio „stražu sigurnosti“, rekavši nevaljalom i surovom stražaru Sulji Brajiću da je „kukavica“. Kotarski sud u Travniku osudi Salih ef. Kazazovića, na dan 12. februara 1901. godine, zbog prestupka „protiv javnih ustanova i naredaba“ iz §. 345. kz. na 50 kruna globe, odnosno 5 dana zatvora.

Salih ef. Kazazović, dade priziv okružnom sudu protiv presude kotarskog suda, ali okružni sud preinači osudu prvomolbenu i pooštrivši je, osudi Salih ef. Kazazovića po §. 346. kz. na 5 dana zatvora. Kotarski sud pozove odmah Kazazovića, da nastupi kaznu zatvora, ali ovaj kako u to vrijeme bijaše bolestan u očima, zamoli od kotarskog suda, na temelju lječničkog svjedočanstva, da mu se kazna zatvora na 6 nedjelja odgodi. Kotarski sud odbi molbu Kazazovića skroz nezakonito i pozove ga, pod prijetnjom prisilnog dovođenja onakog bolesna, da nastupi kaznu zatvora. U zatvoru mučiše Kazazovića na razne načine, te mu ne dadoše redovito ni hrane donositi.

Tako osudiše uglednog i poštenog građanina, zbog toga, što je nazvao „kukavicom“ Sulju Brajića, koji po zakonu ne bi ni smio biti u javnoj službi, jer je isti prije nego je stupio u službu „straže sigurnosti“ bio varoška liska prve vrste, šta više bio je i kradljivac, tat, — pokrao je prije 6—7 godina kuću trgovca i braće Hamze Hafiza i Jašer efendije Nevesinjca u dogovoru sa njihovom služavkom, te ih je — što su oni doznati mogli—oštetio preko 2000 kruna, radi čega ga braća Nevesinjci nijesu htjeli tužiti iz sažaljenja, što im je bio kućni susjed, ali za tu njegovu krađu, kao i za druge, znade svak u Travniku. Suljo Brajić ne bi smio biti stražar ni s toga, što uzima mito i time zloupotrebljuje svoju službu; — on je kao redar uzeo za mito tri pakle duhana po 32 helera i to od kuharice okružnog predstojnika Rukavine, što ju je pustio da pobjegne iz Travnika, bez znanja njena gospodara. Kuharica je kupila Brajiću duhana u trgovini Husejin ef. Biogradlije u Travniku, za što svjedoči i sam Stanko Despotović, trgovački pomoćnik u istoj trgovini.

Mato Kepić, Sokac iz travničkog kotara, rekao je na dan 10. maja o. g. — u Travniku, u sred čaršije, pred više osoba i pred nadstražarom Nikolom Babićem — gore spomenutom redaru Sulji Brajiću, da je svinja, mrcina i magarac, ali za to ni politička vlast, a kamo li sud, ne htjede Kepića na odgovornost pozvati.

Berta Luka, supruga sudskoga pristava Luke u Travniku, pošalje nedavno svoju služavku u čaršiju, da joj kupi za 2 novčića ćumura (uglja) i za 2 novčića pirindža. Služavka dođe u dućan bakalu Hamdi Harmandiću i poiska rečene artikle, na što joj trgovac odgovori, da on na 2 novčića ne može te robe prodavati, rekavši joj još od šale: „Kakova je to gazdarica, koja na dva novčića pirinadž i ćumur kupuje?“ Služavka ode i kaza to svojoj gospodarici Berti Luki, a ova

odmah optuži Harmandića, „radi uvrede poštenja“ kod kotarskog suda, a sud 1. juna o. g. toga sasvim nedužnoga čovjeka zbog prestupka po § 450. kz. na 12 kruna globe, odnosno 3 dana zatvora osudi.

Tako se osuđuju građani muslomani u Travniku, a tako i u drugim mjestima Bosne i Hercegovine i to za ništa, a politički pristav Lahecki, pronevjeri prije 3 godine 1600 kruna državnog novca u Travniku, pa ne bijaše ni optužen, nego mu samo rekoše, da se zahvali na službovanju i da ode iz Bosne, što ovaj i učini.

Daleko bi smo otišli, kad bi ovdje nabrajali sva ona zločinstva — počinjena od vladinih službenika ili domaćih Šokaca — koji za ove 23 godine okupacionog stanja, prodoše u Bosni i Hercegovini zakonom ne kažnjeni i one žrtve muslomana i pravoslavnih Srba, kojima se na pravdi Boga a pomoću zakona bacio klip pod noge.

Taka je, eto Kalajeva uprava u Bosni i Hercegovini, da i sam pojam pravde i zakona oskvrnuje, upotrebljujući zakon u svoje tendenciozne i niske političke svrhe.

*

Kalajeva je vlada u Bosni i Hercegovini stvorila od nekih islamskih građana samožive cincare, koji su pripralni za novac prodati i samu slobodu i svoju vjeru, za koju su oci njihovi krv prolijevali.

Okupacionoj je vladi islamska vjera neprijatna, ali tim su joj prijatniji neki naši „dušobrižnici“, pomoću kojih hoće ona da pomrča i samu svjetlost vjerske istine, povećavajući zloću primjerom onih, koji su pozvani da propovijedaju vjeru i da budu predstavnici dobra i pravde, što Islam nalaže svojim sljedbenicima na ovome svijetu. Taki vladini plaćenici izgubili su ljudsku krijepost, a s njome i štovanje samih sebe, i vjeru u ono, što je dobro, Bogu milo i pravedno.

One „hodže“, koje je Kalaj namjestio da ravnaju islamskim ustanovama u okupiranim pokrajinama, napustiše islamski narod i njegove svetinje baš onda, kad ga napadoše zle kušnje s evropskom iskwarenošću i kad mu najviše bijaše potrebna obrana od bezobzirne navale rimske propagande. No ni po muke što plaćene hodže narod napustiše, jer hvala Bogu, nađe se u času potrebe poštenih i nezavisnih hodža, a u narodu je jošte živa vjera, ali oni danas, kad ih narod kao odmetnike odbacuje, ne prestaju izmišljati ni najgnusnije laži, samo da naše vakufsko-mearifsko pitanje žigošu kao neopravdano i po sve suvišno.

„Ulema medžlis“ sa reis-ul-ulemom na čelu, sadašnje „muftije“ i skoro sve kadije u Bosni i Hercegovini, odišu višom mržnjom i osvetom protiv islamskog naroda, i njegovih prvaka, nego same i jezuite skupa sa Kalajem, kojima smo s našim pokretom sve račune pokvarili.

Travnički je muktija, nedavno rasposlao svoje agente po cijelom okružju, da pred islamskim svijetom klevetaju narodne predstavnike. Fevzija Džulić, prvi pitomac i izaslanik travničkog muktije, nagovaraše onomadne Hadži Mahmid-agu Pehlivanovića iz Županjca, da istupi iz opozicije; pri tome se nije žacao Džulić, kao hodža (svještenik) ni najprostije laži, govoreći Pehlivanoviću, da je islamska deputacija propala, da je i sam vođa islamske deputacije Ali-

Fehmi efendija Džabić, od svega odustao i da je molio vlade i travničkog muktije za oprostjenje i t. d. Kolikog poniženja, kolike li grdne sramote i bruke za nazovi „duhovne vlasti“, koje je Kalaj postavio, da bajagi uzdržavaju naše bogoslužje, da moral i čudoređe šire, da islamski narod od iskvarenosti i svake opaćine čuvaju i odvrćaju!!!

Islam osuđuje laž kao najgori porok ljudski, a Džulić taj vojni „muderis“ (svršeni islamski teolog) lažući haša (niječe) i omalovažava i samu dogmu islamske vjere.

Pa nije on sam, sve su, po Kalaju proizvedene, hodže i kadije danas u Bosni i Hercegovini take, a i one hodže starijeg kova, koji uz vladu pristaju, a vlada ih za njihova Bogu mrska djela obilato nagrađuje, pa čak dopušta, da mogu i pronevjerjenja činiti na štetu islamskih vakufa, islamske malodobne djece i drugih pojedinaca u ovim pokrajinama. Naročito je data prilika kadijama, da mogu svoj položaj ishasniti.

Kadija, Salih Mutapčić, koji sada službuje u Travniku, sedam je godina činio pronevjerjenje u Brčkom u ortakluku i sporazumu sa H. Ibrahimom Mešićom, mutevelijom iz Čelića (kot. Brčka), a na štetu jednog siromaha Mehmeda Hasanmešića, islama čeličke džamije. Mutapčić je naime pomoću Mešića 7 godina sakrivao, od vakufa mu određenu subvenciju, te u mjesto da mu je uplaćivao po 116 kruna godišnje, on mu je po muteveliji samo po 20 kruna davao, izgovarajući se, da središnja vakufska uprava ne će da mu subvencije povisi. Mutapčić je u ovom slučaju hvatao guju mutavelinim rukama, kao što to čine obično većina „kadija“ u Bosni i Hercegovini.

Ova se stvar ispostavila tek nakon premještanja kadije Mutapčića iz Brčkog u Travniku, a oštećeni je imam prije 5—6 mjeseci stvar sudu prijavio, ali na suprot tome još nijesu uslijedile nikakove posljedice niti po kadiju Mutapčića, niti po muteveliju Mešića.

Na sličan način je 3 godine harao vakufske prihode i ostavštine malodobne islamske djece, Smail Hadžić, bivši kadija u Jajcu. Hadžić je činio pronevjerjenja u dogovoru sa jednim mutevelijom, te kad prije 2—3 mjeseca—usljed mnogobrojnih pritužba islamskog naroda u Jajcu—bude Hadžić premješten u Prozor, onda se njegov ortak mutevelija — pred sami njegov odlazak utopi jedne noći u Vrbasu, a s njime potonuše i sva Hadžića pronevjerjenja.

Isto je tako Mustafa Dubin, sada kadija u Brčkom, krao i pljačkao vakufski imetak više godina u Gradačcu. Dubin je u Modriču (kot. Gradačac) prodavao i vakufska zemljišta, na mjesto kojih nije drugih kupovao, niti je kome o tome računa polagao.

Dubin je osim toga lani nagovorio mladog i neiskusnog Mustaj-bega Gradaševića, da dade zemlju (svoj posjed) u zalog i da pozajmi od banke 6,000 kruna pa da se sancij oženi. Kad je Mustaj-beg digao novce iz banke, onda su ga kadija Dubin i zloglasni brčanski općinski načelnik, odveli u selo u načelnikov čardak, pa su se dođe s njime kockali, dok mu nijesu 4000 kruna dobili.

Islam i šeriat (islamski teokratski zakon) zabranjuje strogo svako kockanje, a kadija Dubin, kao šeriatski „sudija“ zavodi mladež na tu pogubnu po svakoga — a muslomanu vjerom odlučno zabranjenu — naviku. Nijesu bolje ni mnoge druge kadije u Bosni i Hercegovini, od Dubina,

Mutapčića i Hadžića, svi su skoro — a naročito oni, koji su iz sarajevskog „nuvaba“ (šeriatske škole) — moralno pokvareni i na islam svi narod nećudoredno uplivni.

Ove i ovake okolnosti su uzrok, da je opstanak islamskog naroda u ovim pokrajinama ugrožen; ove i ovakve okolnosti sile islamski narod, da vodi odlučnu borbu, na smrt i život, za obezbjeđenje svoje vjere; ove i ovake okolnosti izazivaju u islamskom narodu sve više nezadovoljstvo sa inovjernom okupacionom upravom.

*

Poljodjelstvo i stočarstvo, dvije su glavne grane narodne privrede u Bosni i Hercegovini. Istina, hercegovačko krševito tlo nije za žitarice, ali jest za vinovu lozu, duhan, maslinu, smokvu, badem, drugo južno voće i povrće, a to su sve trgovinski plodovi, koji se dadu dobro unovčiti.

Zemlje, koje su po svome tlu i položaju zgodne za poljoprivredu, mogu trajno cvasti i napredovati, a narodi, koji u takim zemljama žive, mogu se najbolje kulturno razvijati, samo ako u miru i sreći uživaju ono, što im Bog i zemlja hraniteljica daje. Ali i najplodnije zemlje mogu da usahnu, ako se zulumom i nasiljem zamrljaju.

Napredak i promicanje zemljoradnje zavisi prije svega od državne uprave.

Okupaciona uprava u Bosni i Hercegovini, ne čini ništa za unapređenje poljoprivrede, odnosno ne nastoji, da se narod poduči racionalnom obrađivanju zemlje i gajenju stoke.

Sve što je u tom pogledu do sada vlada učinila, bijaše našem seljaku samo na teret i štetu.

Prisilno gonenje za sijanje slatke repe, već je i život zagorčalo našem seljaku. Vlast kazni nemilosrdno zatvorom i globom svakoga zemljoradnika, koji se usprotivi sijanju šećerne repe; uzalud seljak plače i moli, uzalud dokazuje, da ga to ne unapređuje, no upropašćava, — sve mu to ništa ne pomaže.

Kotarski predstojnici sazivaju u proljeće redom sve seoske općine u svome srezu i seljacima nalažu pod „morate“, da siju šećernu blitvu.

Kad je ove godine u mjesecu aprilu pozvao Bela Marič, kotarski predstojnik u Travniku, seljake iz općine Grabova, te im počeo razlagati, kako je sijanje repe korisno seljaku, odgovori mu ispred sviju općinara Sulejman efendija Krnjić, hodža iz Grabove, rekavši od prilike ovako: „Gospodine predstojnice, ako ćete dopustiti, ja ću vam dokazati, da sijanje šećerne repe u ovim našim zemljama i uz ovaku utržnu cijenu, te uz obveznu prodaju iste putem vlasti, šećernoj fabrici u Doboju—nije seljaku na korist, nego na propast“. — Za tim hodža nastavi dalje: „Dozvolite mi, gospodine predstojnice, da vas upitam, koliko na pola dunuma zelje, u najboljem slučaju roda, može seljak imati prihoda od repe?“ Predstojnik se „zamisli“ jedan čas, pa odgovori hodži, da se može za repu sa pola dunuma zemlje isplatiti poljodjelcu 20—24 krune. — „E, pekje“, — reče hodža — „recimo može se, kao što vi kažete, za repu sa pola dunuma zemlje dobiti 24 krune, za što treba da prihod repe iznaša 1250-1500 oka, prodane na oku po 4 pare (4/ 5 novčića) zglavilo bi toliko. — „Ja sam — nastavi hodža — prošle godine zasijao 2 dunuma

zemlje sa istom repom, pa kad sam je ubrao i prodao fabrici, dobio sam za nju 42 krune; od toga sam platio za kiriju — što se na konjima prenijela do željezničke stanice — 22 krune, i meni je još preostalo 18 kruna. Za okopavanje repe potrošio sam 75 poslenika, koje treba računati najmanje po jednu krunu nadnice, a to je ravnih 75 kruna; ako sad usporedimo dohodak sa izdatkom, ja sam izgubio 57 kruna, osim što sam zaručio 2 dunuma zemlje, na kojoj sam mogao, da sam usijao krumpir, imati 2000 oka priroda, koje bi prodao po 3-4 novč. na oku, za što bi dobio 120-160 kruna, a ne bi više potrošio na sijanje i okopavanje istih od 20 poslanika. — Pa sada recite, da nije ovako, ako nemam pravo?“ Na to svi seljaci povikaše u jedan glas: „Tako je hodža, — pravo je tako, — mi ne možemo repe sijati, to nas pomete, to nas upropasti!!!“ — Predstojnik ljutit kao ris, poskoči na podijum, pa se prodera koliko ga grlo daje: — „Šutite, ne brbljajte, — marvo,—beštije, — magarci—pohapsiću vas, — povezaću vas,—vi mi morate sijati repu, pa ma svi u prosjake otišli!“ — Na to se predstojnik okrene hodži i reče mu dosta oštro: „Vi se s mjesta tornjajte kući!“ — „a vi drugi, koji možete, da ne možete i nećete sijati šećernu repu, vas ću odma zatvoriti!“ — Tako taj dan bijahu od predstojnika Marica zatvoreni iz općine Grabova ovi seoski domaćini: Marijan Medić, Ivo Papić, Stipo Kurevija, Marko Mitrović, Pero Vidović, Ivan Briganja, Antun Josipović, Alija Duzen, Zeko Josipović i Hasan Gazdić.

Četvrti dan ih predstojnik Marič izvede preda se, pa im reče, ako se ne će pokoriti njegovom nalogu, da će ih još po 14 dana zatvoriti, a po izmaku toga roka, da će ih sa žandarima natjerati, da posij u repu.

Jadni seljaci pokore se zulumčaru Maricu i obreknu posijati repu, samo da ih gora bijeda ne snađe.

Ovo iznosimo samo ogleda radi, ali ni u drugim općinama u travničkom kotaru, kao i u svijema drugim kotarima Bosne — ne prolaze bolje zemljoradnici sa sijanjem repe. Ima slučajeva, koje ćemo u svoje vrijeme u javnost iznijeti, gdje se za sijanje repe seljaci hapse po 6 neđelja i to za vrijeme najvišeg poljskog rada, pa još uz to ih vlast goni, da o svome ruhu i kruhu rabotaju na drumovima. Ova nasilja za sijanje šećerne repe čine vlasti u Bosni za to, jer se vlada obvezala šećernoj fabrici (stranom poduzeću) u Doboju, pribaviti svake godine izvjesnu količinu šećerne blitve i to uz najneznatniju cijenu — metercenta po 1 krunu i 20 heleri.

Od „fondova za potpomaganje privrede“, naš poljodelac nema nikakove koristi, nego golu štetu, jer mu se u tu svrhu kod uplaćivanja poreza uzimaju 2% povrh poreza.

„Moderno ratarsko oruđe“ za obrađivanje zemljišta, koje vlada nabavlja i koje je nepodesno za naše plitke zemlje, dava se seljaku kao novčani zajam iz rečenog fonda uz 4% interesa i to na jednu obročnu isplatu, koja se bez milosrđa kao i porez ućeruje, pa ma da seljak nije mogao dotične sprave upotrijebiti — vlast mu je ne će natrag da primi.

Podjelu novčanih zajmova seljacima u proljeće za sjeme (t. z. „sjemenske pare“) preokrenula je vlada o. g. pa dava sjeme u naravi, koje žito ona sama iz Ugarske naručuje, a neće isto od naših posjednika da kupuje, ili barem u jesen, kad je na našim pijacama žito najjeftinije; u oba se slučaja pribavilo potrebno sjeme uz mnogo nižu cijenu, pa ne bi seljak morao šenicu od vlasti primati po 10 novčića na oku, nego bi istu dobio po 6—7 novčića, te mu ne bi trebalo u jesen prodati dvije oke, dok jednu pozajmljenu plati.

U Bosni i Hercegovini nema ni jedne poljodjelske škole osim 8 poljoprivrednih i voćarsko-vinogradarskih stanica, od kojih imaju korist samo njihovi baštovani, jer oni ne samo što prodaju sa istih stanica proizvode u svoju hasnu, nego još imaju za obrađivanje zemljišta velike paušale na raspolaganje; oni sami najmiju i isplaćuju radnike, a u namire bilježe po 20 u mjesto 5 faktičnih težačkih nadnica. Tako je prije 3-4 godine neki Salaj, bivši baštovan kod zemaljske voćarske štacije u Travniku — pošto se inače napljačkao — još konačno pokupio paušal od 1600 kruna, pa omrkao u Bosni, a osvanuo preko — Save; za njim nije vlast niti potjere odredila i tako on sada negdje u Mađarskoj uživa u miru plodove svoje defraudacije.

Naš poljodjelac ne može od vladine štacije dobiti badava ni jedne oplemenjene mlade voćke za prisadak, nego ako mu treba, mora platiti po komadu 20—30 novčića, ali Šmid, također bivši baštovan u Travniku, uredi, prije dvije godine, voćnjak gostioničaru Rusu, dajući mu u tu svrhu besplatno mlada stabla i radnike plaćene od štacije, da mu bašču zasade i obrade.

Smiješno je i zanimljivo slušati kako vladini činovnici — pri raznim zijafetima (banketima), koji se za vrijeme kupališne sezone priređuju besplatno u čast stranim posjetiocima na Ilici — hvale napredak poljoprivrede u ovim pokrajinama, prikazujući ukusno voće na stolu i masne zalogaje od pitome peradi, kao proizvod „zemaljskih gospodarskih štacija“, dok se u kuhinji na korpama, u kojima je donesen taj živež, mogu čitati tovarni bileti: Spalato, Raguza, Fiuma, Trst, Budapest i t. d. odakle se ta roba mahsus za gospodu strance naručuje.

Kako vidimo cijelo djelovanje okupacione vlade, oko podizanja gospodarstvenog stanja u ovim pokrajinama, nije ništa drugo, nego s jedne strane jedan veliki niz zuluma, a s druge zavaravanje i obmanjivanje vanjskoga svijeta.

*

Kao što su pod okrutnom rukom Kalajevom usahli svi izvori narodnoga blagostanja u Bosni i Hercegovini, tako su i naši vakufi (islamske zadužbine) pod upravom okupacione vlade prestali biti ona izdašna potpora islamskim institucijama, za koje su zavještani. Nećemo više ponavljati i tu okolnost, kako su i koliko — pod rukovanjem okupacione vlade — oštećena dobra naših vakufa, jer to smo na mjerodavnom jestu nepobitnim faktima dokazali, no ćemo ovim da u javnosti istaknemo, u koju cilj, s kojom namjerom i pod kakvim izgovorom troši vlada prihode naših vakufa.

Dosta je providljivo dokazao vladinu namjeru i sam postupak njen, kojim je htjela da uguši naš pokret za vakufsko-mearifsku samoupravu, jer kad ne bi dohoci naših vakufa služili vladi, u čisto njezine političke svrhe, kakvoga bi smisla imalo odupirati se dobrohotnoj narodnoj želji oko poboljšanja vjerskih uredaba.

U početku našega pokreta za vakufsko-mearifsku autonomiju, okupaciona je vlada nastojala silom osujetiti ovo naše životno i vjersko pitanje, a kad joj to nije uspjelo, onda je upotrijebila svoju pomirljivo-lukavu politiku i pozvala naše predstavnike u Sarajevo, da bajagi s njima na lijep način prigovara. Tečajem tromjesečnog — naravno bezuspješnog—prigovaranja, činila je vlada sve moguće, da posije razdor i neslogu među narodnim pouzdanicima, čime je na posljétku sama sebe nasamarila, jer kad je na temelju lažnih izvještaja svoje špionaže mislila, e, je kucnuo

čas da se sve, kao dim na vjetru rasprši, onda predstavnici islamskog naroda složno potpišu svoj posljedni prijedlog u kome ni za dlaku ne odstupiše, od svojih predašnjih i već dosta popušćanih zahtjeva; — nastade razočarenje, pa čak i svađa između onijeh osoba, koje su bliže i dalje uz vladu stajale, — ali sada dosta o tome.

Prije rečenog i zlosretnog vladinog nasjedanja, nastojalo se u javnosti izvrnuti naše težnje, kao da su prevratne prirode, i kao da imaju svoju aspiraciju negdje na strani. Osim raznih pamfleta u podmićenim i zvaničnim novinama, iziđe i jedan elaborat u obliku naučne rasprave pod naslovom: „Die Lage der muhamedaner in Bosnien“, u kome se, u prkos svih zlobnih i niskih kleveta na nas bosansko-hercegovačke muslimane, ipak priznaje, da naše tužbe nijesu neosnovane. U toj brošuri, kojoj je autor sam Kalaj, govori se na osnovu zvaničnog izvještaja, o broju naših takozvanih „reformiranih mekteba“ (konfesionalnih škola), od kojih pada prosječno u Bosni i Hercegovini 7500 islamskih stanovnika na jedan taki mekteb, iz čega se jasno vidi, da se naš vakuf ne upotrebljuje dovoljno na podizanje naših vjeroispovjednih škola.

Razumije se, da okupaciona vlada nije mogla uništiti naše vakufe, koje je zatekla u tako dobrom stanju, da time zapriječi, da se mi u našoj vjeri trajno održimo; s toga se ona latila svoga jezuitskog sredstva, da bajagi u vidu „islamofilske struje“ unapredi naša vakufska dobra, dok u istinu njena intencija bijaše, da podizanjem građevina sa vakufskim novcem obeskrjepi namjenjenu zadaću samoga vakufa. Sto će se time vakufski imetak povećati, to nije vlada marila, šta više ona je računala, da će vakuf — kad se mi iz Bosne iselismo — i onako postati državnom svojinom ili eventualno vlasništvom rimske crkve, pa — čim više, tim bolje.

Za bolju ilustraciju naših navoda, spomenućemo sada samo ovaj jedan slučaj.

Usljed mnogobrojnih molba islamskog naroda za uspostavljanje mekteba u travničkom okrugu, predloži godine 1895. vakufsko-mearifska komisija središnjoj vakufskoj upravi u Sarajevu, da se u rečenom okružju podignu — gdje bi sad za sad bilo najnužnije — samo četiri mektebi iptidaije.

Središnja vakufska uprava usvoji taj prijedlog, votira i svotu iste god. od 10.000 kruna, kao prethodne troškove, i objavi službeno komisiji, da će rad oko uspostavljanja tih mekteba otpočeti još iste godine. Islamski se narod u spomenutom okrugu, obradovao tome odobrenju, ali vlada je mislila: „Čekaj ti međe dok sazriju drijenci“ — tako i bijaše, o podizanju mekteba ni glasa te godine. Kad je druge godine, merhum (pokojni) Šerif-beg Hafizadić iz Travnika, kao član vakufske komisije interpelirao kod središnje vakufske uprave, pitajući zašto se ne ustanoviše određeni mektebi, onda mu odgovori Mehmed Hulusija, činovnik središnje vakufske uprave i nadzornik „reformiranih mekteba“, da je preliminarnih u tu cilj 10.000 kruna potrošeno, po naročitoj vladinoj odredbi, u proširenje i popravak zgrade za kirasthanu (islamsku čitaonicu u Sarajevu) zbog čega je podizanje mekteba zaostalo. Na tome se i svršilo; do otvorenja mekteba, u tada označenim mjestima, ne dođe nikada; 10.000 kruna ode u crnu vodu, u — ništa, u besposlicu, gdje ne bijaše u opće potrebno ni pare potrošiti, jer zgrada čitaonice bijaše nova i čitava, kao što je i sada; nu da je bila i trošna, zar je preča čitaonica od mekteba, ili zar nije vakuf mogao bez onih, za mektebe određenih, 10.000 kruna zgradu kirasthane proširiti i popraviti?!

Mislimo, da ovome vladinom „islamofilstvu“ ne treba posebnog razjašnjenja; ova činjenica dava najbolji pasus njezinoj islamskoj politici; ova činjenica karakteriše jasno njezinu podlu namjeru; ova činjenica tumači njezinu tolerantnost.

Lozinka je austrijske politike iskorjeniti islam i sve što je islamsko u ovim pokrajinama, a okupaciona je vlada nezakonitim uzimanjem naših vakufa u svoju upravu, mislila jednim sredstvom postići dva-tri cilja t. j. trošenjem vakufskog novca u građevine, onemogućiti i oslabiti naš vjerski odgoj, a podizanjem vakufskih zgrada po Sarajevu i drugim većim gradovima Bosne i Hercegovine, zavaravati oči svakome strancu, ukazujući na moderne zgrade kao vidljivi napredak i, napokon da može opravdavati svoje lažno islamofilstvo, govoreći, kako ona „nastoji“, da se islamski vakuf „uveća“ i „umnoži“!

Ovoj protu-islamskoj politici okupacione vlade dosljedni su svi njezini činovnici; svi okružni i kotarski predstojnici; svi okružni i kotarski predstojnici rade na tome, da se sanci u korist općeg vakufskog dobra zidaju kuće vakufskim novcem, nu pri tome ih ni najmanje ne jede briga, hoće li se podignute zgrade vakufskom fondu isplaćivati ili ne. U Travniku, kao i u drugim mjestima Bosne i Hercegovine, ima dosta novosazidanih vakufskih kuća, koje su sa svim prazne ili se izdaju uz tek neznatnu najamninu, da se prihodom ne može ni njihov godišnji izdatak oko popravka pokriti.

Bez obzira na ovu okolnost, ipak je lanjske godine Bela Marič, kotarski predstojnik u Travniku, ishodio od vakufske uprave, da se sazida u Travniku jedna jednokatna kuća, koja je stala oko 12.000 kruna, obećavši, da će on u istoj kući stanovati, te je Marič, za vrijeme dok se kuća gradela, naređivao, kako će se sve gornje prostorije izgraditi po njegovom ukusu i ćefu, kao da je njegovo vlasništvo. Marič se, istina nastanio u toj kući, ali je za 60 kruna mjesečne kirije zauzeo sve gornje prostorije, gdje bi mogla biti dva sa svim pristojna stana, koji bi se puno bolje isplaćivali. — Ali to Maricu ne bijaše dosta, nego još odredi da se uz tu novu kuću poruše druge stare, ali još u dobrom stanju vakufske zgrade, a to učini samo s toga, što nije imao mjesta i puta, kuda bi u dvorište svoga stana svoj fiaker uvlačiti mogao. Nije se Marič obzirao ni na to, što je porušenjem vakufskih zgrada — pod kojima su bili trgovački dućani — vakufu nanio ogromnu štetu, a s time u čaršiji prouzrokovao oskudicu za dućane.

Poput Marića, postupaju sa vakufskim dobrima svi okružni i kotarski predstojnici u okupiranim pokrajinama, jer to je volja Kalajeva, a njegova je volja ujedno i — zakon za Bosnu i Hercegovinu.

Stotinama je vakufskih zgrada porušeno, radi „uljepšanja“ ulica i grada Travnika, pa i sad se još izdaju neprestano odlike, da se pojedine obaraju, koje su vrlo solidno i od samog kamena sazidane, kao što je u najnovije doba odredila, da se jedna magaza, vlasništvo Hadži-Ali-begova vakufa, još u sa svim dobrom stanju u Travniku, koja je sa svojim kamenim svodom i od samog požara osigurana, kao trošna poruši.

Zajedničke patnje i nevolje zbližiše nas muslomane i pravoslavne Srbe u Bosni i Hercegovini, samo bi još trebalo, da nas zajednička načela i osjećaji učvrste i pripreme na borbu protiv našeg narodnog i vjerskog zajedničkog neprijatelja.—Razmišljajmo o tome!

Dosadašnja — po okupiranoj vladi potpomagana — hrvatska propaganda i narodnosne prepirke koje su usljed toga nastale, rastavile su velikim jazom, malu manjinu naroda, naše zemljake katolike, od nas muslomana i pravoslavnih Srba. Naši zemljaci rimske vjere usvojiše tuđu narodnost iz čisto vjerskih pobuda, zbog čega uživaju od strane okupacione vlade sve pogodnosti, dok nas muslomane i pravoslavne, kao politički prikačene elemente u svakom pogledu vlada zlostavlja i tlači.

Ko se u Bosni usudi praviti i najmanji ustuk hrvatskoj propagandi, toga vlasti smatraju „nelojalnim“, a tko opet ističe Srpstvo, toga optužuju pred sudom kao „veleizdajnika“, te ga na razne i grozne načine progone i muče.

Mi se ne bojimo šokačko-hrvatske propagande, mi znamo da će se — padom okupacione uprave — i hrvatstvo rasprištati i raspasti u svoje ništavilo, no nami je žao, što se naši zemljaci katolici povode lakomisleno za tako ništetnom i iluzornom idejom, što se podaju tuđem uplivu i — da se poslužim hrvatskim izrazom — što se daju „izrabiti“ od tuđina, a protiv svoje braće i svoje otadžbine.

Bezobzirnost šokačko-hrvatskih udruženja, pod zaštitom vlasti u Bosni, ne da se ni opisati. Sokačko-hrvatska društva, nijesu svoje djelovanje ograničila samo na društveno obrazovanje, nego su se članovi istih društava stavili u službu vlasti, a vlast napreže sve sile, da pomoću Šokaca ogorči i sam život nama muslomanim i pravoslavnim. Ako se pravoslavnim i muslomanim nanese uvreda i nepravda od strane Šokaca, sigurni su, da ne će kod vlasti naći zaštite i pomoći.

a) Šokačke kaluđerice, onamo njihove „časne sestre“ u Travniku zagradiše godine 1896. jedan dio pravoslavnog groblja, na što srpsko-pravoslavna općina stavi svoj protest kod kotarske vlasti u Travniku, ne mogavši gledati, kako goveda tih „časnih“ gaze grobove srpske, ali vlast taj protest ćutke mimoide.

b) Beledija — općinska vlast u Travniku - oduže godine 1898. bez privole srpske općine, ovoj preko 200 met. bašče sa 40 i više stabala šljiva; srpska se općina potuži a za to kotarskoj vlasti, a i ova i — ne odgovori.

c) Put u staro pravoslavno groblje u Travniku, u koje se još i sada sahranjuje, pretvorio je jedan Švaba, čuvar malte u svoj vrt; srpska se općina žali za to kotaru, ovaj — ćuti.

d) Bijaše do godine 1882. u Travniku put i potok preko zemljišta „Taphane“, a kad jezuite na „Taphane-džamiji“ napraviše svoju crkvu i „sjemenište“, onda vlast zatvori taj put i predade ga kao zemljište u svojinu jezuitima; vlast pokloni put jezuitima, a srpskoj općini pod prijetnjom naredi, da mora dati od svoga zemljišta oko 50 met. za drugi put.

Sada još jezuitima smeta potok; vlast hoće silom da odvrati potok od jezuita i da ga navrati neka dere pokraj srpske crkve i škole. Srpska se općina opire tome i već traži od god. 1885. do 40 puta, da se korito od potoka uredi, daje za to 200 kruna pripomoći; hoće srpska općina, čak i zid o svome trošku, a sa svoje strane, da digne, jer čim padne malo kiše, eto potoka preko igrališta i bašte srpske škole, pa naplavi, ali kotarska vlast u Travniku niti sama popravlja korito, niti ga dozvoljava srpskoj općini urediti, dok na protiv čuti, kad su jezuiti svoju obalu podigli, na laktovima, gdje potok savija podigli zid i na ulazu u svoje zemljište plot digli, kako bi voda i kamenje bolje snosila u igralište srpske škole; sve to vlast vidi i kraj više od 40 molbi srpske općine — čuti.

e) Smeta jezuitima u Travniku, što se Srpčad za vrijeme školskog odmora igra na igralištu, što im je srpska pravoslavna škola i crkva na vidiku, što se na igralištu za velikih praznika tuđe vodice svete, srpsko kolo igra i srpska pjesma čuje, pa — „daj, da se to spriječi.“ — Jezuiti pod obrazinom okružne i kotarske vlasti, kidisali su, da se pravoslavnom parohu na sred toga igrališta podigne parohijalni dom, kako bi se sve gornje spriječilo. Srpska općina mogla bi onda i školu zatvoriti, pa uviđajući to, a da s vragom posla nema ne da igrališta no daje drugi vrlo prikladan komad zemlje na vidiku i još 1000 kruna pomoći u to. Aja, — hoće se baš igralište; i kad se energično postupilo od strane općine, onda jezuiti uvukoše rogove. No za to pustiše svoje „gojence“, neka pljuju na kapiju pravoslavne crkve, kad idu „u redu“ šetati, neka iz reda srpsku djecu, kad ova kući idu, izvlače i tuku, neka razbijaju prozore na srpskoj školi i neka se kamenjem bacaju na zvonik pravoslavne crkve (kolika vjerska tolerancija i sloboda).

f) Jedan Srbin pravoslavni — Mihajlo Panić — u Travniku kupi kuću za 1300 kruna; vlast oglasi istu kuću za trošnu, „da se poruši“, ovaj da izbjegne zlu, proda je mjesnom šokačkom župniku, pa evo je već 3 godine od tada, a kuća se ne poruši, nego i danas postoji.

g) Članovi šokačko hrvatskog društva u Travniku, lanjske godine u ramazanu, zakovaše po noći top, koji je bio još od vremena okupacije smješten u staroj tvrđavi za pucanje u vrijeme našeg ramazanskog posta naših i pravoslavnih praznika. — Top ne mogaše pucati, a vlasti bijahu prijavljeni po imence oni Šokci, koji to učiniše, ali ona — učuta.

h) Mijo Prdić, Šokac iz Kokošara (kot. Travnik) opsova prije 2 mjeseca u sred čaršije u Travniku — bez da mu je ko za to dao povoda — „islamskog sveca Muhameda“ (a s v.); Muslomani ga prijaviše vlasti, ali vlast ga ne htjede za to predati sudu, da ga sudi radi javne uvrede vjerozakona (kao što sudiše muslomane u Travniku za uvredu pape) no ga samo kotarski predstojnik Marić kaznio sa 8 dana zatvora.

Podupiranjem Hrvatstva, vlast hoće da daje povoda zapletajima, kojima bi nas potsticali što više na iseljavanje.

U mjesecu maju o. g. u kafani svratišta „Kaiser von Oestereich“ u Travniku opsova javno — prisutnim građanima muslomanima i pravoslavnim jedno žutokljuno Šokče Krezić (bivši diurnista kod građevnog odjela okružne oblasti u Travniku) Boga, svakome ko nije Hrvat; kad ga za to opomenu jedan musloman — Hakija Kurtalj — Krezić je onda ponovno i više puta opsovao „Boga srpskog“ i sve što je Srbinu sveto, vikajući: da je Bosna hrvatska, da je voda, vazduh i sve što živi u Bosni i Hercegovini hrvatsko itd., itd.

Napadnuti i uvrijeđeni građani, među kojima bijaše i srpski učitelj, strpe se i učute, te odmah iziđu svi iz kafane; sutri dan ne htjedoše se tužiti kod vlasti, jer su znali, da će biti trud uzalud, znali su, da je Krezić ljubimac okružnog predstojnika Rukavine, a znali su i to, da je vlast već unaprijed znala za to uvredljivo provociranje.

Da ta uvreda bijaše od strane vlasti naručena, najbolji je dokaz za to, što je isti Krezić, na osobnu preporuku svoga zaštitnika Rukavine — bio poslije 8 dana iza toga događaja, imenovan od vlade (valjda za zasluge!) tehničkim oficialom, te od prostog dnevničara, postao činovnik desetog dnevnog razreda.

Eto kako se nagrađuje šokačko hrvatska bezobzirnost u Bosni. Može li pošten čovjek ostati ravnodušan, gledajući ovaka nasilja i slušajući ovake uvrede?

Ako ne će okupaciona vlada da stane na put ovoj bezobziranosti sa razmetanjem nekakvoga Hrvatstva, bar bi trebala da suspreže tu preveliku uslužnost njihovu, makar radi prividne „tolerantnosti“ i „ravnopravnosti“.

*

Kalaju, kao samovoljnom vlastodršcu, u Bosni i Hercegovini, nije išlo u račun, da se mi muslimani i pravoslavni Srbi duševno razvijemo, da dođemo do samosvijesti i sopstvene snage. Okupaciona je vlada uzela prosvjetu za sredstvo svojih političkih ciljeva, t. j. ona hoće, da pomoću prosvjete unese među nas tuđe adete, tuđu narodnost i tuđu vjeru, pa da nas time učini što uže zavisnim od Austrije.

Uprava je prosvjetnih zavoda u Bosni i Hercegovini, u rukama fanatizovanih Šokaca i vrelih hrvatskih agitatora.

Uz Trešneca, Dlistuša, Mihaljića, Đurocija, Tominca, Jakovića i druge, rade neumorno svesrdne škole na tome, da nas muslimane pohrvate-pokatoliče. Učiteljska je škola u Sarajevu ognjište i rasadnjak hrvatske propagande. Osim toga svi su nastavnici pri učiteljskoj školi — „učitelji učitelja“ - bez akademske naobrazbe, većinom bivši učitelji osnovnih škola iz Hrvatske. Bivši podčasnici kod okupacione vojske, postali su kod nas školski autoriteti, kao što su n. pr.: Đuro Bujher, direktor učiteljske škole u Sarajevu, Emil Voska, direktor zanatlijske škole u Mostaru i t. d. Ni osnovne škole nisu u redu (ima ih svega 175 u Bosni i Hercegovini), od kojih prosječno tek na 9000 stanovnika dolazi po jedna. Naukovni materijal je u osnovnim školama bez reda pretrpan, a nastavne su knjige sklepane bez nužne stručne ocjene. Domaći nastavnici na tim školama, većinom su za to zvanje slabo spremni, jer se u učiteljsku školu primaju svakakovi individci, bez dovoljne pred-nauke, zbog čega kod nas nijesu rijetki učitelji, koji su bili prije šusteri, terzije, kafedžije, mehandžije, desetinski pisari, finansijski stražari i t. d. — (kao n. pr. Marko Hrgić, Edhem Mulabdić, Ivan Akšam i dr.) Nu, nijesu ni importirani učitelji iz Hrvatske puno bolji od svojih kolega u Bosni. Ni jedan učitelj komunalne škole, pa ma bio Srbin pravoslavne vjere, ne smije ni govoriti javno o Srbstvu, dočim oni učitelji, koji se ističu za hrvatstvo (kao što je bio pokojni Ivan Zavko i kao što je sada Edhem Mulabdić, prefekt u učiteljskoj školi — konviktu) u Sarajevu, bivaju i bez potrebne sposobnosti u službi unaprijeđeni. Radi više učiteljske naobrazbe, šalje bosanska vlada mlađe učiteljske snage, da o

državnom trošku svršavaju bečki gradski pedagogium, ali pri tome izboru ne odlučuje sposobnost, niti srazmjerni broj po konfesijama, nego se šalju isključivo katolici, jer do sada je taj zavod absolviralo više od 15 katolika, ni jedan pravoslavni i samo 3 muslomana; — jednog muslomana poslaše na spomenute nauke s obzirom na njegovu osobitu sposobnost, a drugu dvojicu (Karamehmedovića i Hodžića) radi posebnih zasluga za špionažu i Hrvatstvo.

Srbe pravoslavne, trpi vlada kod učiteljstva samo kao nužno zlo. — Svi katolici, koji su svršili pedagogium namješteni su odmah za učitelje trgovačkih škola, a od trojice muslomana cigli jedan (Hodžić), a druga dvojica ostadoše i nadalje učitelji osnovnih škola.

Kod nas se vrlo rijetko događa, da — vladinoj politici povoljni učitelji budu, pa ma i zbog najgore općine kažnjeni sa izgonom iz službe, samo ako sablazan ne dođe sasvim u javnost, kao što se to n. pr. prije tri godine dogodilo sa „čelik Hrvatom“ i „bolesnim“ Bosiljevcem, koji bijaše više godina „mnogo-zasluženi“ učitelj muzike pri učiteljskoj školi u Sarajevu. Bez obzira na grdnu sramotu zavoda u kome je Bosiljevac na svome zlodjelu uhvaćen, htjede Đuro Treščec, načelnik školskog odjela kod vlade, da njegov čin potrpa, no ne pođe mu za rukom, jer se već bijaše u javnosti to saznalo.

Ako se, koji učitelj, pa makar bio i katolik, pazi i druži sa pravoslavnim Srbima, ili u najnovije doba sa muslomanima, koji su u opoziciji, odmah će ga vlast proglasiti političkim sumnjivcem, suspendirati, staviti pod disciplinarnu istragu i, eventualno razriješiti od službe. Nedavno je tako vlada brzojavno suspendirala od službe Nikolu Martaka, učitelja trgovačke škole u Travniku, upisavši mu prividno u grijeh „nekorektno“ vladanje naprama njegovim starješinama i kolegama, ali u stvari ne bijaše drugog uzroka, osim što se isti bio počeo družiti sa onim muslomanima, koji su vladi neugodni.

Dok je Kalaj mislio, da će nas muslomane pohrvatiti, islamska je mladež imala prednost za školske stipendije, — ali od kako se mi našim pokretom ogradismo protiv Hrvatstva, koja je ideja za nas pogubna, tuda i nama odurna — sad smo posljednji u toj vladinoj milosti. Lani bijahu samo iz Travnika četvorica siromašnih učenika islamske vjere, — koji su molili za stipendiju, da produže nauke na srednjim školama — odbijeni.

U trgovačkoj školi u Travniku, imali su prošle školske godine, mjesečno po 20 kruna stipendije ovi katolici:

Anto Dusper, Milan Gaković, Anto Čurić, Anto Odić, Anto Topčić i Rafo Mastić, a jedan jedini musloman Adem Ažderović, učenik u istoj školi, „uživao je“ vladinu stipendiju i to po 12 kruna mjesečno.

Direktor trgovačke škole u Travniku Nikola Maraković, naziva učenike islamske vjere „turskim svinjama“, a učitelji, pri istoj školi, Klarić i Dokuzović, nagone ih da priznaju da su Hrvati,

U banjalučkoj realci, prošle školske godine, napisaše učenici katoličke vjere kredom na vratima od aborta:

„Za Muhameda“, da tim podlo uvrijede vjerski osjećaj svojih drugova islamske vjere; kada tu drskost prijavi, jedan od učenika muslomana, direktoru zavoda, ovaj ga s toga ukori, što se usudio taku „malenkost“ javljati, te ga još i kazni sa nekoliko sati zatvora, zaprijetivši mu, da će ga u opetovanom sličnom slučaju iz škole isključiti.

Kako su u našim svima srednjim školama učitelji isključivo Hrvati, ili pohrvaćeni bosanski Šokci, koji iz dna svoje jezuitske duše mrze i preziru sve što je islamsko, nama muslomanima nije moguće u naukama napredovati, jer ovi jezuitski pitomci svakom prilikom našu mladež, koja se uči u tim školama, zapostavljaju i hotimično kod ispita obaraju.

U prvi razred sarajevske gimnazije upiše se 40—50 učenika islamske vjere, ali do mature dođe jedva jedan ili ni jedan.

Srednju školu mogu kod nas svršiti samo oni muslomani, koji prionu uz Hrvatstvo, ili čiji su očevi uz vladu.

Osim učiteljstva, neda okupaciona vlada muslomanima nikakove druge državne službe, a vlasti nas odbijaju čak i od nižih i nestalnih službica. U Travniku bijahu desetinski pisari Hasan Gegić i Hakija Trebo, ali ih nedavno kotarska vlast otpusti samo zato, što pristadoše uz islamski pokret.

Kod sviju ureda u Travniku, svi su mogući pisari i pisarići, samo katolici, a ako koji musloman, koji je sposoban (kao što je skoro molio Husnija Šiljković i Pašo Palalić), zamoli kotarskog predstojnika za pisarsko mjesto, on ga jednostavno odbije. Isto tako vlast prima za šumske čuvare, podvornike, policijske stražare i t. d. — proste šokačke liske sa sokaka, dok i najpošteniji i puno sposobniji musloman, ne može ni te službe dobiti.

Kod poštanskih i brzopisnih ureda, kod željeznice, izgleda, kao da i ne smiju drugi osim Šokaca nikakove službe obavljati.

Pravo je kazao jedan Hercegovac, musloman, neke godine baronu Kučeri, civilnom doglavniku okupacione vlade:

„— E, ne date vi nama božja ti je vjera, dalje od općinskog bunjištara, dokle god ne metnemo krst na se, a prase preda se!“

*

Pored svega našeg tužakanja i jadikovanja, nije okupaciona vlada u Bosni i Hercegovini ni za dlaku popustila od svojih predašnjih zuluma. Sva se prividna promjena dogodila u tome, što su bezobzirna proganjanja nas muslomana i pravoslavnih Srba u manjim mjestima pooštrena i povećana i to s razloga, da se baš masa naroda prisili na samoodricanje našeg životnog pitanja, koje je još na dnevnom redu.

Samo žilava izdržljivost, istrajna strpljivost i tvrda vjera u Boga i pravdu, drži nas još da ne klonemo duhom — da ne očajavamo. Mi uviđamo, da nam ne preostaje drugo, no da se i dalje borimo i da tražimo pomoći od onijeh, koji su našu sudbinu na milost i nemilost predali u ruke

onoj vladavini, koja kraj svojih političkih i sebičnih ciljeva, nema ni mrve volje da nas kulturno unapredi, koja svaki naš vapaj protiv nepravde, proupraća surovim ugnjetavanjem, ne bi li time zaslužila u javnosti odjeka našega ugroženog opstanka.

Mi nijesmo u stanju otkriti naših rana u potpunosti, kao što nije kadro ni najvještije pero sistematično i potanko opisati sve one nevolje i patnje, koje podnašamo; za to ćemo sada iznijeti samo ono, što nam je pri ruci i što je najglavnije.

Nijesu kod nas samo viši politički činovnici u pozitivnoj i prohibitivnoj vlasti, no se ta samovolja proteže na sve članove upravnog tijela, počev od prostog stražara, do vladinog savjetnika. Todor Friš, pisarnički oficial i upravitelj ispostave u D. Vakufu, slobodan je hapsiti i globiti muslomane i pravoslavne Srbe isto tako kao i njegov predstojnik Jeftomir Zaharić u Bugojnu, a za nasilja i bezakonja, koja u svom službenom sreza počinu nad nedužnim narodom, nije odgovoran svome starješini, kotarskom predstojniku, kao što ovaj opet za svoja nedjela, ne odgovara okružnom predstojniku, samo ako je to učinjeno u korist dispozicionog fonda ili u smjeru, da se narodu zada strah.

Todor Friš, upravitelj ispostave u D. Vakufu, uhapsio je koncem juna o. g. Osmanbega Kurića, starodrevnog plemića samo za to, što ovaj bijaše zaspao u jednoj kafani, pa osim što ga je — ni kriva ni dužna — držao *četiri* dana u zatvoru sa najgorim propalicama, još ga gonjaše svaki dan — kao kakvog zadnjeg pijanca i skitnicu — da mete i čisti čaršiju (pijacu) i druge sokake. Uzalud je Osmanbeg molio upravitelja, da ga ne sramoti i ne muči, uzalud je nudio u to ime novčanu globu, ovaj ne htjede ni da ga čuje. Bezobrazni, drski i silnički postupak Frišov, uvrijedi do dna duše i ostale kasabalije, a za Osmanbega bijaše taj moralni udarac smrtonosan, jer je on sam, kad je izišao iz zatvora, pripovijedao javno svojim znancima i prijateljima, da on toga poniženja preživjeti ne može i da će mu to prouzrokovati skoru smrt, što je baš sam sebi i preorekao, jer ne prođe poslije toga 3—4 dana, a njega od silnog ogorčenja i dešperacije udari kaplja, te umrije naprasnom smrću u cvijetu mladosti, ostavivši za sobom samohranu i neutješivu majku, kojoj (merhum) bijaše jedini sin i — sva njena potpora i nada.

Tortura, kojoj su stari Rimljani podvrgavali svoje robove pri krivičnom suđenju, bijaše samo tjelesno mučenje, ali sredstva, kojima se ovako ubijaju ili gone iz domovine pošteti i časni starosjedioci i građani u Bosni i Hercegovini, sto puta su groznija.

Kao što je duševni bol nesnosniji od tjelesnog, tako je i ovo nedjelo — što ga je eto, počinio Todor Friš, upravitelj ispostave u D. Vakufu, na (merhum) Osmanbegu Kuriću — užasnije od svega. No upravitelj ispostave u D. Vakufu, ne šteti ni islamskih svještenika. Izvan kasabe u D. Vakufu, postoje uz Vrbas javni zahodi; od neko doba počeo je upravitelj zabranjivati mokrenje ukraj tih zahoda, da bi tim mogao što češće građane muslomane zatvarati, odnosno što više novčane globe utjerati. Radi gore navedenog uzroka zatvorio je rečeni upravitelj 30. juna o. g. Daut-hodžu Dautovića, svještenika iz Prusca i Abdulah ef. Hodžića, muezina „Mehmed-Čelebine džamije“ u D. Vakufu, a u zatvoru ih je 6 sati držao, zapriječivši im time, da za vrijeme molitve džamiju pohode; nakon 6 sati izdržanog zatvora, pustio ih je, ali ih je kašnje nekoliko dana za to kaznio novčanom globom, svakog po 5 kruna.

Isti upravitelj ispostave, zatvorio je proljetos na 8 dana zatvora jednoga poštenog 70-godišnjeg starca seljaka — Iliju Ninkovića iz D. Vakufa — zbog toga, što mu nije nikla posijana šećerna repa, za koju ga je vlast načerala, kao što i druge nagoni, da je prosiju, pa ne uzevši ni najmanje u obzir njegovu časnu starost i iznemoglost, tjeraše ga upravitelj, sa svojim pandurima svaki dan na vanjski rad t.j. da pod svoju sijedu kosu, mete i čisti sokake i čaršiju.

U mjesecu julu o. g. prirediše jedan teferić — izlet — nekoliko odličnih građana muslomana i pravoslavnih Srba u D. Vakufu i to izvan varoši u mjestu zvanom Gradina. Na tome teferiću se zabavljalo društvo uza žurnu, u koju im je svirao neki Memiš rodom iz Jezera (kot. Jajce) i to ne kao svirac, za plaću, no za ljubav i prijateljstvo. Odmah sutri dan pozove Memiša, upravitelj Friš radi toga na odgovornost i zatvori ga 2 dana, a iz zatvora goniše ga stražari svaki dan, da čaršiju mete; po svršetku zatvora ne htjede ga upravitelj pustiti, nego ga protjera uz pretnju straže u njegovo rodno mjesto, kao kakvog lolu i kradljivca. Tako se, eto, građanima i D. Vakufu zabranjuje i najskromnije veselje uz narodnu primitivnu svirku, dok upraviteljeve ćerke lupaju na glasoviru vječito, bez obzira na dnevno doba, te često u pola noći uznemire i od sna razbude susjede u okolici.

Koncem jula o. g. zatvorio je, upravitelj ispostave u D. Vakufu, nekoliko muslomanske dječice, što su se klipali na jabuke u jednom voćnjaku. Kada su se djeca u zatvoru nešto pođavatala, upravitelj je naredio, te su stražari zakovali u prange Šeharapeva sina, sa još druge dvoje djece, a za tim su ih stražari nemilosrdno tukli.

Početkom mjeseca avgusta o. g. odredio je upravitelj u D. Vakufu i poslao žandarsku patrolu, da ista prisili narod, da se odgrade livade u Gostovićima (ispost. D. Vakuf), te da se puste goveda u otavu, sa kojih su livada vlasnici svake godine imali veliku korist, ukosivši svi skupa preko 1000 tovara otave. Upravitelj je nanio tu ogromnu štetu narodu samo za hatar jednog narodnog odmetnika, a vladinog prišipetlje (Ibrahimbega Ćosića, samoprozvanog Kopčića i brata famoznog islamskog renegata H. Salih-bega Ćosića, zvanog Hadžiklapana iz Travnika), čiju je želju sam općinski načelnik u D. Vakufu Balagija kod upravitelja podupirao, samo da Ćosića goveda imaju što bolje ispasište.

Upravitelj ispostave u D. Vakufu s jedne strane tlači poštene i mirne građane, a s druge strane uzima i lopove u zaštitu. — Općinski bilježnik u D. Vakufu, ujedno je i pisar pri uredu ispostave; u njegovu dužnost spada i nadzor nad sijanjem šećerne repe, kao i mjerenje te primanje iste od seljaka u jesen. Kako je naš seljak u opće oštećen i opterećen sijanjem sladorne repe, to je spomenutom bilježniku dobro došlo, da za se koristonosno upotrijebi svoju službu, te je već odavna počeo u ime toga uzimati mito od seljaka, zbog čega su prije dva mjeseca građani iz D. Vakufa predali prijavu državnom odvjetništvu kod vlade, u kojoj su naveli do 8 tačaka raznih pronevjerjenja, uzimanja mita, krađe i drugog njegovog nedostojnog djelovanja u njegovoj službi. Osim toga je preko 30 seljaka priznalo pred žandarskim vahmajstorom, da su bilježniku mito davali, ali koja hasna, kad se on krije za suknju svoje lijepe „ženice“, kojoj je osobito naklonjen predstojnik Zaharić, (koji je rečenoga bilježnika od nekuda doveo i za takog zvaničnika u D. Vakufu namjestio), a kako čaršija govori, poklanja joj naročitu „pažnju“ i upravitelj ispostave Todor Friš, za što spomenutog bilježnika i predstojnik upravitelj u zaštitu uzimaju.

Ovo sve što smo istakli o Todoru Frišu, upravitelju ispostave i o prilikama ili bolje reći neprilikama u D. Vakufu, nije ni soti dio od onoga, što je ovaj zulumčar — od kako je tamo namješten — počinio nad nedužnim narodom, te šta još neprestano čini, ali daj nam Bože zdravlja, spomenućemo ga u javnosti svojevremeno — još koji put.